

MICHAEL HAAG

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Η πόλη της μνήμης

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η πρωτεύουσα της μνήμης

1. Τα ποιήματα του Καβάφη που παρατίθενται στο βιβλίο προέρχονται από το Κ. Π. Καβάφη, *Ποιήματα* (επιμ. Δημήτρης Ελευθεράκης) [εκδ. Πατάκη, 2011]. Εδώ, σελ. 62.
2. Τα τέσσερα βιβλία που απαρτίζουν το *Alexandrian Quartet* (Αλεξανδρινό κουαρτέτο, 1962) του Λόρενς Ντάρρελ είναι τα *Justine* (Τζαστίν, 1957), *Balthazar* (Μπαλτάζαρ, 1958), *Mountolive* (Μαουντόλιβ, 1958) και *Clea* (Κλέα, 1960). Οι αριθμοί των σελίδων αφορούν τη χαρτόδετη έκδοση του *Alexandrian Quartet* (στο εξής, *AQ*) [Λονδίνο 1968]. *Justine*, *AQ*, σελ. 17.
3. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, κάποια στιγμή ανάμεσα στα τέλη Μαΐου και στα μέσα Ιουλίου του 1944, από το *The Durrell-Miller Letters, 1935-80*, επιμ. Ian S. MacNiven, Λονδίνο 1988 (στο εξής *DML*), σελ. 167.
4. *Justine*, *AQ*, αφιέρωση.
5. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. Ιανουάριος 1956, *DML*, σελ. 279.
6. Εισαγωγή στο E. M. Forster, *Alexandria: A History and a Guide*, Λονδίνο 1982, σελ. xviii (στο εξής *AHG/1982*). Η πρώτη έκδοση της Αλεξάνδρειας του Φόρστερ έγινε στην Αλεξάνδρεια το 1922 και είναι εξαιρετικά σπάνια· ο αναγνώστης είναι πιθανότερο να βρει κάποια μεταγενέστερη επανέκδοση. Η έκδοση του 1922 επανεκδόθηκε στη Νέα Υόρκη το 1961 με νέα εισαγωγή από τον Φόρστερ, και ξανά στο Λονδίνο το 1982, με την εισαγωγή του Φόρστερ από το 1961, μια νέα εισαγωγή από τον Λόρενς Ντάρρελ και με επίλογο και σημειώσεις του Μάικλ Χάαγκ. Ο επίλογος και οι σημειώσεις του *AHG/1982* αναθεωρήθηκαν στην επανέκδοση του 1986, που εκδόθηκε σε Λονδίνο και Νέα Υόρκη. Η δεύτερη έκδοση (στο εξής *AHG/1938*) κυκλοφόρησε στην Αλεξάνδρεια το 1938· δεν επανεκδόθηκε ποτέ.
7. Peter Adam, «Alexandria Revisited», *Twentieth Century Literature* 33:3, Φθινόπωρο 1987, σελ. 397. Το βιβλιοπωλείο Cite du Livre στον αριθμό 2 της οδού Φουάντ, δίπλα στο «Μποντρό», ανήκε στον Νεσίμ Μουστακί, Έλληνα Εβραίο από τη Θεσσαλονίκη, ο γιος του οποίου, ο Ζορζ Μουστακί, έγραψε το «Milord» για την Εντίθ Πιαφ.
8. *Clea*, *AQ*, σελ. 700.
9. Adam, «Alexandria Revisited», σελ. 400.
10. Ό.π., σελ. 409.
11. Ό.π., σελ. 407.
12. Ό.π., σελ. 400.
13. *Justine*, *AQ*, σελ. 41 κ.ε.
14. Jane Lagoudis Pinchin, *Alexandria Still*, Πρίνστον 1977, σελ. 106. Η Pinchin παραθέτει από τα γραπτά του Φόρστερ που υπάρχουν στο Κινγκς Κόλετζ του Κέμπριτζ, πιθανόν από

ένα προσχέδιο για το δοκίμιό του «The Complete Poems of C. P. Cavafy», στο *Two Cheers for Democracy*, Λονδίνο 1951.

15. Pinchin, *Alexandria Still*, σελ. 109.

16. *AHG/1982*, σελ. xix.

17. Robert Liddell, *Cavafy: A Critical Biography*, Λονδίνο 1974, σελ. 181.

18. *Clea*, *AQ*, σελ. 702.

19. Ό.π., σελ. 846.

20. Πλούταρχος, «Μάρκος Αντώνιος», στο *Makers of Rome*, μτφρ. Ian Scott-Kilvert, Λονδίνο 1965, σελ. 340.

21. Edmund Keeley, *Cavafy's Alexandria*, Λονδίνο 1976, σελ. 6.

22. Επιστολή του Ερίκ Βενσάντον, αδελφού της Κλοντ, στον συγγραφέα, 10 Ιουλίου 1995: «Η Κλοντ και ο Λάρρυ δε συναντήθηκαν ΠΟΤΕ στην Αλεξάνδρεια, μόνο στην Κύπρο».

23. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. Ιανουάριος 1956, *DML*, σελ. 279.

24. Επιστολή της Νταϊάνα Μενουχίν (το γένος Γκουλντ) στον Άλαν Τόμας, 10 Φεβρουαρίου 1968. Βρετανική Βιβλιοθήκη.

25. *Clea*, *AQ*, σελ. 722.

26. *Mountolive*, *AQ*. Παρεμπιπτόντως, η λέξη «δαίμονος» ήταν γραμμένη ανορθόγραφα («διάμονος»).

27. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 17 Ιανουαρίου 1967, *DML*, σελ. 416.

28. Adam, «Alexandria Revisited», σελ. 401.

29. *AGH/1982*, σελ. xix.

30. Adam, «Alexandria Revisited», σελ. 397.

31. BBC, απομαγνητοφώνηση από το ντοκιμαντέρ *Spirit of Place*.

32. Lawrence Durrell, «Notes for Alex», σελ. 9. Βρετανική Βιβλιοθήκη. Το σημειωματάριο αυτό το εγκαίνιασε το 1944, ενσωματώνοντας κατά πάσα πιθανότητα σημειώσεις από το 1943. Η αρίθμηση των σελίδων έχει καθοριστεί από τη Βρετανική Βιβλιοθήκη.

33. Adam, «Alexandria Revisited», σελ. 397.

34. Ό.π., σελ. 398.

35. Ό.π., σελ. 399.

36. Ό.π., σελ. 398.

37. Ό.π., σελ. 400.

38. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 8 Φεβρουαρίου 1944, *DML*, σελ. 159.

39. *AGH/1982*, σελ. xix.

40. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 25 Νοεμβρίου 1977, *DML*, σελ. 490.

41. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Άλαν Τόμας, [Οκτώβριος 1977], σφραγίδα ταχυδρομείου Αλεξάνδρειας. Βρετανική Βιβλιοθήκη. Ο Ντάρρελ έζησε στη Βίλα Κλεόβουλος στη Ρόδο μετά τον πόλεμο, περίοδο που περιγράφει στο βιβλίο του *Η θαλάσσια Αφροδίτη* (εκδ. Κανάκη, μτφρ. Νίκος Σακαλίδης, 2000): βλ. κεφ. 5, «Στον κήπο της Βίλας Κλεόβουλος».

42. Balthazar, *AQ*, σελ. 209.

43. *AHG/1982*, σελ. 33.

44. Στα αραβικά, η προφορά του ονόματός του κλίνει περισσότερο προς το «Ουραμπί» ή το «Οραμπί», που αποτελούν εναλλακτικές μεταγραφές.

45. *AHG/1982*, σελ. 103.

46. *Justine*, *AQ*, σελ. 152. Βλ. Τ. Σ. Έλιοτ, *Τέσσερα κουαρτέτα*, «Little Gidding», II (μτφρ. Έφη Αθανασίου, Ίκαρος, Αθήνα 2002, σελ. 75).

47. *Justine*, *AQ*, σελ. 27.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ένα τραμ με θέα

1. E. M. Forster, «Letter to Mohammed el Adl» (1922-1929). Αρχείο E. M. Φόρστερ, βιβλιοθήκη του Κινγκς Κόλετζ, Κέμπριτζ (στο εξής, AKK).

2. *AHG/1982*, σελ. xxi.

3. E. M. Forster, «The Complete Poems of C. P. Cavafy», στο *Two Cheers for Democracy*, Λονδίνο 1972, σελ. 237.

4. *AHG/1982*, σελ. xxi.

5. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 28 Απριλίου 1916. AKK.

6. E. M. Forster, «Syed Ross Masood», στο *Two Cheers*, σελ. 285.

7. E. M. Forster, *The Hill of Devi*, Λονδίνο 1983, σελ. 3.

8. Από το ασφαλισμένο ημερολόγιο του E. M. Φόρστερ, 1 Νοεμβρίου 1911, στο Nicola Beauman, *Morgan: A Biography of E. M. Forster*, Λονδίνο 1993, σελ. 247.

9. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Φόρρεστ Ριντ, 13 Μαρτίου 1915, στο P. N. Furbank, *E. M. Forster: A Life*, Λονδίνο 1979, τόμ. 2, σελ. 14.

10. Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 1, σελ. 259.

11. J. F. C. Fuller, *The Decisive Battles of the Western World*, επιμ. John Terraine, Λονδίνο 1970, τόμ. 2, σελ. 290.

12. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Μάλκολμ Ντάρλινγκ, 6 Νοεμβρίου 1914, στο *Selected Letters of E. M. Forster*, επιμ. Mary Lago και P. N. Furbank, Λονδίνο 1985, τόμ. 1, σελ. 213.

13. E. M. Forster, *Howards End*, Λονδίνο 1973, σελ. 60.

14. E. M. Φόρστερ, ανέκδοτο ημερολόγιο, 4 Αυγούστου 1914, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 1, σελ. 259.

15. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 10 Αυγούστου 1915, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 229.

16. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Σαγιέντ Ρος Μασούντ, 29 Ιουλίου 1915, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 224.

17. *Guide to Egypt and Sudan*, έβδομη έκδοση, Λονδίνο 1916, σελ. xv.

18. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στη μητέρα του, 21 Νοεμβρίου 1915, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 22.

19. AHG/1982, σελ. 110.
20. E. M. Forster, *A Room with a View*, Χάρμοντσγουερθ 1978, σελ. 36.
21. *Twentieth Century Impressions of Egypt*, επιμ. Arnold Wright, Λονδίνο 1909, σελ. 429.
22. Ό.π., σελ. 423.
23. Ό.π., σελ. 429.
24. Evaristo Breccia, *Alexandria ad Aegyptum*, αγγλική έκδοση, Μπέργκαμο 1922, σελ. 2.
25. Douglas Sladen, *Queer Things of Egypt*, Λονδίνο 1910, σελ. 153.
26. Ό.π., σελ. 155.
27. Ό.π., σελ. 154.
28. Breccia, *Alexandria ad Aegyptum*, σελ. viiif.
29. Ό.π., σελ. 59.
30. Ομήρου *Οδύσσεια* (εκδ. ΟΕΔΒ, μτφρ. Ζήσιμου Σίδερη), σελ. 58.
31. Breccia, *Alexandria ad Aegyptum*, σελ. viif.
32. Mabel Caillard, *A Lifetime in Egypt*, Λονδίνο 1935, σελ. 176.
33. Επιστολή του Ρόμπερτ Φέρνες στον Τζον Μέυναρντ Κέυνς, 25 Απριλίου 1907, στο Furbank, E. M. Forster, τόμ. 2, σελ. 24.
34. Lawrence Grafftey-Smith, *Bright Levant*, Λονδίνο 1970, σελ. 70.
35. Ό.π.
36. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Σαγιέντ Ρος Μασούντ, 29 Δεκεμβρίου 1915, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 232.
37. Edward D. Said, *The Question of Palestine*, Λονδίνο 1992, σελ. 20.
38. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Σαγιέντ Ρος Μασούντ, 29 Δεκεμβρίου 1915, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 232.
39. Οι αλλοδαποί δεν υπάγονταν στο αιγυπτιακό δίκαιο: οι αστικές υποθέσεις εκδικάζονταν στα Μεικτά Δικαστήρια, όπου αλλοδαποί και Αιγύπτιοι δικαστές εφαρμόζαν τον Ναπολέοντειο Κώδικα, ενώ οι ακροάσεις για τις ποινικές υποθέσεις γίνονταν στα προξενεία.
40. Karl Baedeker, *Egypt and the Sudan*, Λονδίνο 1914, σελ. 15, 19.
41. AHG/1982, σελ. xxxi.
42. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Μάλκολμ Ντάρλινγκ, 6 Αυγούστου 1916, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 238. Το 1911, ο όρος «Αγγλο-Ινδός» είχε ήδη αντικαταστήσει επίσημα τον όρο «Ευρασιάτης», περιγράφοντας άτομα μεικτής καταγωγής, όμως εδώ ο Φόρστερ εννοεί τον Βρετανό πολίτη που κατοικεί επί μακρόν στην Ινδία.
43. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Έντουαρντ Κάρπεντερ, 18 Μαΐου 1916, στο Furbank, E. M. Forster, τόμ. 2, σελ. 30.
44. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Μάλκολμ Ντάρλινγκ, 6 Αυγούστου 1916, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 238.
45. Ο ποιητής Ρόμπερτ Τρεβέλυαν ήταν αδελφός του ιστορικού Τζ. Μ. Τρεβέλυαν και του βουλευτή των Φιλελευθέρων Τ. Μ. Τρεβέλυαν, που υποστήριζε την «ειρήνευση μέσω διαπραγματεύσεων» καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου. Ο Γκολντσγουέρθ Λόουες Ντίκινσον ήταν λέκτορας Πολιτικών Επιστημών στο Κινγκς Κόλετζ του Κέμπριτζ, υπέρμαχος του

- πασιφισμού και μιας «κοινωνίας των εθνών» (όρος που ίσως αποτελεί δική του επινόηση). Οι αδελφές του, που έμεναν στο σπίτι του στην οδό Λάναμ Πλέις του Λονδίνου, ενέπνευσαν εν μέρει τον Φόρστερ για τις αδελφές Σλέγκελ και το δικό τους σπίτι στο *Επιστροφή στο Χάουαρντς Εντ*.
46. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Σαγιέντ Ρος Μασούντ, 20 Νοεμβρίου 1913, στο Beauman, Morgan, σελ. 284.
47. Μπέντζαμιν Ντισραέλι, ομιλία στο Κρύσταλλ Παλάς, 24 Ιουνίου 1872, στο *The Selected Speeches of the Earl of Beaconsfield*, επιμ. T. E. Kebbel, Λονδίνο 1882, σελ. 530-534.
48. Nicholas Mansergh, *Survey of British Commonwealth Affairs*, Λονδίνο 1952, τόμ. 3, σελ. 256.
49. *Howards End*, σελ. 320.
50. *The Hill of Devi*, σελ. 223.
51. *Howards End*, σελ. 320.
52. Ό.π., σελ. 266.
53. Ό.π., σελ. 179.
54. Ό.π., σελ. 337.
55. Ό.π., σελ. 258.
56. *A Room with a View*, σελ. 60.
57. E. M. Forster, «Gippo English», *Egyptian Mail*, 16 Δεκεμβρίου 1917.
58. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Γκολντσγουέρθ Λόουες Ντίκινσον, 28 Ιουλίου 1916, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 236.
59. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Γκολντσγουέρθ Λόουες Ντίκινσον, περ. Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1916, στο Beauman, Morgan, σελ. 295.
60. *Working Men's College Journal* 14, 14 Μαρτίου 1915, σελ. 61, 58.
61. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Λέοναρντ Γουλφ, 12 Φεβρουαρίου 1916, στο Furbank, E. M. Forster, τόμ. 2, σελ. 25.
62. E. M. Forster, «Gippo English».
63. AHG/1982, σελ. 177.
64. Ό.π., σελ. 178-180.
65. Grafftey-Smith, *Bright Levant*, σελ. 52.
66. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στη Βιρτζίνια Γουλφ, 15 Απριλίου 1916, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 234.
67. Ό.π.
68. Ό.π.
69. Liddell, *Cavafy*, σελ. 165.
70. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Περικλή Αναστασιάδη, 1949, στο *The Complete Poems of Cavafy*, μτφρ. Rae Dalven, Νέα Υόρκη 1961, σελ. 288.
71. Επιστολή του E. M. Φόρστερ στον Γιώργο Σαββίδη, 25 Ιουλίου 1958, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 271.
72. Σήμερα, το Μέγαρο Πολιτισμού στην οδό Χουρίγια 1, απέναντι από την αρχή της οδού Σαλάχ-Σαλέμ, πρώην Σερίφ Πασά.

73. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη μητέρα του, 26 Αυγούστου 1916, στο J. H. Stape, *An E. M. Forster Chronology*, Λονδίνο 1993.
74. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Γκολντσγουέρθ Λόουες Ντίκινσον, 10 Ιανουαρίου 1917, στο Stape, *Chronology*.
75. Στα χρόνια του Φόρστερ τα τραμ έφεραν χρωματιστά σύμβολα, που υποδήλωναν τις διαφορετικές διαδρομές: αστέρια, μισοφέγγαρα, τρίγωνα, κύκλους, τριφύλλια, ρόμβους και ταμπέλες.
76. Forster, «Letter to Mohammed el Adl».
77. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Έντουαρντ Κάρπεντερ, 12 Απριλίου 1916, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 35.
78. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 2 Ιουλίου 1916, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 235.
79. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη μητέρα του, 10 Ιουλίου 1916, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 27.
80. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 2 Ιουλίου 1916, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 235.
81. *AHG/1938*, σελ. iii.
82. *AHG/1982*, σελ. 33 κ.ε., μτφρ. Robin Furness. (Στην παρούσα έκδοση παρατίθεται η μετάφραση του Θ. Κ. Στεφανόπουλου από τον ιστότοπο του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/anthology/literature/browse.html?text_id=425, ανάκτηση 14 Σεπτεμβρίου 2018).
83. Ό.π., σελ. 173.
84. *AHG/1938*, σελ. iii.
85. *AHG/1982*, σελ. 182.
86. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Λόρα Φόρστερ (θεία), 25 Αυγούστου 1916, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 240.
87. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Γκολντσγουέρθ Λόουες Ντίκινσον, 28 Ιουλίου 1916, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 236.
88. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 16 Οκτωβρίου 1916, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 243.
89. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 10 Αυγούστου 1915, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 229.
90. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Λόρα Φόρστερ, 1 Ιανουαρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 248.
91. *AHG/1982*, σελ. 181.
92. Ε. Μ. Forster, «The Lost Guide», διάλεξη στο Φεστιβάλ Μουσικής και Τεχνών του Άλντεμπεργκ, 1956. ΑΚΚ.
93. Ε. Μ. Forster, *The Longest Journey*, Λονδίνο 1989, σελ. lxvi.
94. Ό.π., σελ. 3.
95. Ημερολόγιο, 18 Αυγούστου 1904, στην εισαγωγή του Φόρστερ στο *The Longest Journey*, σελ. lxvi.

96. *The Longest Journey*, σελ. 136.
97. Ό.π., σελ. 136, 138.
98. Ό.π., σελ. 137.
99. *Howards End*, σελ. 183.
100. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 8 Νοεμβρίου 1916, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 244.
101. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Μάλκολμ Ντάρλινγκ, 1 Δεκεμβρίου 1916, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 246.
102. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Λόρα Φόρστερ, 21 Δεκεμβρίου 1916, στο Stape, *Chronology*, σελ. 61.
103. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Λόρα Φόρστερ, 1 Ιανουαρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 248.
104. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 6 Ιανουαρίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 280.
105. Ό.π.
106. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 17 Ιουνίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 258.
107. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 6 Ιανουαρίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 280. Για το κείμενο χωρίς περικοπές (όπως παρατίθεται εδώ), βλ. Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 37.
108. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 6 Ιανουαρίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 280.
109. Ό.π.
110. «Letter to Mohammed el Adl».
111. Οι πιέσεις αυτές εντεινόνταν εξαιτίας του νόμου. Οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις ανάμεσα σε συναινούσαντες ενήλικες αποπεινοποιήθηκαν στην Αγγλία το 1967, όταν ο Φόρστερ ήταν ογδόντα οκτώ ετών.
112. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 29 Μαΐου και 1 Ιουνίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 256.
113. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Φόρρεστ Ριντ, 2 Φεβρουαρίου 1913, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 187.
114. «Letter to Mohammed el Adl».
115. ΑΚΚ.
116. *AHG/1982*, σελ. 170.
117. Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 38.
118. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 18 Ιουλίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 262.
119. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 4 Ιουλίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σ. 260.
120. Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 38.
121. «Letter to Mohammed el Adl».
122. «Letter to Mohammed el Adl». Η λέξη «muddle» (συγκεχυμένο) –από τη λέξη «mud»

(λάσπη)– είχε ιδιαίτερη σημασία για τον Φόρστερ στην Αίγυπτο, όπως επίσης και στο *Πέρασμα στην Ινδία* – εμφανίζεται συχνά στα γραπτά του, δημοσιευμένα και ιδιωτικά. Στα δημοσιευμένα έργα του εμφανίζεται για πρώτη φορά στο *Ένα δωμάτιο με θέα* (σελ. 47): Ο ηλικιωμένος κύριος Έμερσον, διαπιστώνοντας ότι η Λούσυ δεν έχει μαζί της τον ταξιδιωτικό οδηγό «Μπέντεκερ» στην εκκλησία Σάντα Κρότσε στη Φλωρεντία, αναλαμβάνει να της δείξει τις νωπογραφίες του Τζιόττο και ξαφνικά αρχίζει να της μιλάει για τον γιο του. «Έχει γνωρίσει ελάχιστες γυναίκες, κι εσείς έχετε χρόνο στη διάθεσή σας... Έχετε την τάση να συγχέετε τα πράγματα... Αφεθείτε ελεύθερη. Βγάλτε από μέσα σας εκείνες τις σκέψεις που δεν καταλαβαίνετε, απλώστε τις στον ήλιο και μάθετε το νόημά τους».

123. William Plomer, *At Home*, Λονδίνο 1958, σελ. 107.

124. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Γκολντγουόρθ Λόουες Ντίκινσον, 25 Ιουνίου 1917 (συνέχεια της επιστολής της 5ης Μαΐου 1917), *Letters*, τόμ. 1, σελ. 253.

125. Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, σελ. 107.

126. Ό.π., σελ. 91.

127. Liddell, *Cavafy*, σελ. 93 κ.ε.

128. Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, σελ. 195.

129. Το κείμενο στα ιταλικά αναφέρει: «Το Προξενείο μας, το καινούριο, πολυτελές, μεγαλοπρεπές Προξενείο μας, δυνατό σαν τον Καντόρνα μας [τον τότε επικεφαλής του ιταλικού στρατού στο αυστριακό μέτωπο], βαθύ σαν τη θάλασσά μας, ψηλό σαν τον ουρανό που κινεί τα άλλα αστέρια και ιδιαιτέρως βολικό ως προς την αφετηρία των τραμ του Ράμλι».

130. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Ρόμπερτ Τρεβέλμαν, 6 Αυγούστου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 266.

131. Ε. Μ. Φόρστερ, «Η ποίηση του Κ. Π. Καβάφη», στο *Φάρος και Φαρίσκος* (μτφρ. Άννα Σπυράκου, εκδ. Αλεξάνδρεια, 1991), σελ. 135-136.

132. Forster, «The Complete Poems of C. P. Cavafy», σελ. 233.

133. Liddell, *Cavafy*, σελ. 179.

134. «The Complete Poems of C. P. Cavafy», σελ. 233.

135. Ό.π.

136. Παρατίθεται στο Diskin Clay, «The Silence of Hermippos: Greece in the Poetry of Cavafy», στο *The Mind and Art of C. P. Cavafy*, Αθήνα 1983, σελ. 178.

137. «The Complete Poems of C. P. Cavafy», σελ. 233.

138. Ό.π.

139. Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, σελ. 67.

140. Ό.π., σελ. 67, 137-8, 116-7. Το απόσπασμα του ποιήματος «Φυγάδες» είναι από το Κ. Π. Καβάφης, *Τα ποιήματα* (επιμ. Δημήτρης Δημηρούλης, εκδ. Gutenberg, 2016), σελ. 541.

141. Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, σελ. 75-76.

142. Πλούταρχος, *Μάρκος Αντώνιος*, σελ. 344.

143. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 31 Ιουλίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 264.

144. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 13 Σεπτεμβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 270.

145. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 18 Φεβρουαρίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 286.

146. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 18 Ιουλίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 262.

147. Επιστολή του Μοχάμεντ ελ Αντλ στον Ε. Μ. Φόρστερ, 31 Αυγούστου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 262.

148. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 25 Αυγούστου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 267.

149. Ό.π.

150. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 13 Σεπτεμβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 270.

151. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 17 Ιουνίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 258.

152. Επιστολή του Μοχάμεντ ελ Αντλ στον Ε. Μ. Φόρστερ, 31 Αυγούστου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 262.

153. Stape, *Chronology*, σελ. 174.

154. Επιστολή του Λύττον Στρίτσιου στον Ε. Μ. Φόρστερ, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 40.

155. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 25 Αυγούστου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 267.

156. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 9 Αυγούστου 1917. ΑΚΚ.

157. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Σαγιέντ Ρος Μασούντ, 8 Σεπτεμβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 269.

158. Liddell, *Cavafy*, σελ. 208.

159. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 11 Οκτωβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 274.

160. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 13 Σεπτεμβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 270.

161. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 30 Σεπτεμβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 271.

162. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 31 Ιουλίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 264.

163. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 25 Αυγούστου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 267.

164. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 13 Σεπτεμβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 270.

165. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 30 Σεπτεμβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 271.

166. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 25 Αυγούστου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 267.

167. E. M. Forster, «Our Diversions: Diana's Dilemma», *Egyptian Mail*, 26 Αυγούστου 1917.

168. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 8 Οκτωβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 273.
169. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 30 Σεπτεμβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 274.
170. Furbank, E. M. Forster, τόμ. 2, σελ. 41.
171. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 11 Οκτωβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 274.
172. Επιστολή του Μοχάμεντ ελ Αντλ στον Ε. Μ. Φόρστερ, 10 Νοεμβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 275.
173. ΑΚΚ. Εισιτήριο πρώτης θέσης αλλά με μειωμένη τιμή – ένα από τα προνόμια που ευχαριστούσαν ιδιαίτερα τον Φόρστερ. Τα εισιτήρια ίσχυαν για καθορισμένα τμήματα της διαδρομής, με το συγκεκριμένο από την αφετηρία του Ράμιλ μέχρι το προάστιο Κλεοπάτρα ή το αντίστροφο. Χρονολογείται πιθανόν από τον Ιούλιο του 1917 ή και αργότερα, όταν ο Φόρστερ, ακολουθώντας την Ειρήνη, άρχισε να ζει στο Πεδίο του Καίσαρος.
174. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 11 Οκτωβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 274.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η Αλεξάνδρεια εκ των έσω

1. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Γκολντσγουέρθ Λόουες Ντίκινσον, 5 Δεκεμβρίου 1917, στο Stape, *Chronology*, σελ. 63.
2. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 18 Φεβρουαρίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 286.
3. E. M. Forster, «A View without a Room», παράρτημα στο *A Room with a View*, σελ. 232.
4. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 18 Φεβρουαρίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 286.
5. Από τα είκοσι έξι άρθρα για εφημερίδες που έγραψε ο Φόρστερ κατά την παραμονή του στην Αλεξάνδρεια, τα είκοσι δύο γράφτηκαν αφότου είχε ξεκινήσει τη σχέση του με τον Μοχάμεντ.
6. E. M. Forster, «Alexandria Vignettes: Cotton from the Inside», *Egyptian Mail*, 3 Φεβρουαρίου 1918· αναδημοσιεύτηκε ως «Το βαμβάκι όπως το βλέπουν οι απέξω» στο *Φάρος και Φαρίσκος*, σελ. 112-113.
7. Breccia, *Alexandria ad Aegyptum*, σελ. 15.
8. E. M. Forster, «XX Century Alexandria: The New Quay», *Egyptian Mail*, 2 Δεκεμβρίου 1917. Το «Κοσμογράφημα» ήταν κινηματογράφος.
9. E. M. Forster, «Alexandria Vignettes: Between the Sun and the Moon», *Egyptian Mail*, 31 Μαρτίου 1918· αναδημοσιεύτηκε ως «Ανάμεσα στον Ήλιο και τη Σελήνη», στο *Φάρος και Φαρίσκος*, σελ. 133-134. Ο Φόρστερ ακολουθούσε την επικρατούσα άποψη της εποχής, τοποθετώντας την Πύλη του Ήλιου στην περιοχή των Δημοτικών Κήπων (нын *Σαλαάτ*).

- Πράγματι, ό,τι έχει απομείνει από τα τείχη των Αράβων και των Πτολεμαίων βρίσκεται στους κήπους, και οι Άραβες έχτισαν εκεί την Πύλη της Ροζέττης, κατά πάσα πιθανότητα στη θέση κάποιας παλαιότερης ελληνιστικής πύλης. Όμως ίχνη της εξωτερικής γραμμής του αρχαίου τείχους έχουν βρεθεί γύρω στο ενάμισι χιλιόμετρο ανατολικότερα και ορισμένοι υποστηρίζουν πως εκεί ήταν η εξωτερική πύλη που ονομαζόταν Πύλη του Ήλιου.
10. E. M. Φόρστερ, «Alexandria Vignettes: Handel in Egypt», *Egyptian Mail*, 6 Ιανουαρίου 1918.
11. «Ανάμεσα στον Ήλιο και τη Σελήνη».
12. E. M. Forster, «A Musician in Egypt», *Egyptian Mail*, 21 Οκτωβρίου 1917.
13. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Νόρμαν Ντάγκλας, 10 Νοεμβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 275.
14. «Η ποίηση του Κ. Π. Καβάφη», σελ. 142.
15. «The Complete Poems of C. P. Cavafy», σελ. 234.
16. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Ρόμπερτ Τρεβέλιαν, 23 Αυγούστου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 294.
17. Liddell, *Cavafy*, σελ. 180.
18. Συζήτηση του Γκαστόν Ζανανίρι με τον συγγραφέα. Βλ. επ. Liddell, *Cavafy*, σελ. 180.
19. Liddell, *Cavafy*, σελ. 163.
20. «Η ποίηση του Κ. Π. Καβάφη», σελ. 139-140.
21. Μεταξύ 1883 και 1890, ο σερ Κόλιν Σκοτ Μόνκριφ, μηχανικός αρδεύσεων με εργασιακή προϋπηρεσία στο αχανές σύστημα αρδευτικών καναλιών της βόρειας Ινδίας, αναδιοργάνωσε πλήρως το αρδευτικό σύστημα της Αιγύπτου. Χώρισε την Αίγυπτο σε πέντε τομείς άρδευσης, δύο στην κοιλάδα του Νείλου, τρεις στο Δέλτα, και ανακατασκεύασε το Φράγμα του Δέλτα, έργο του Μεχμέτ Αλί το 1830, ενώ άλλαξε ευρέως το σύστημα καναλιών στο Δέλτα, με αποτέλεσμα η παραγωγή, κυρίως του βαμβακιού, να αυξηθεί θεαματικά τη δεκαετία του 1890. Η Διεύθυνση της Υπηρεσίας Άρδευσης βρισκόταν στο Κάιρο, με τα γραφεία του Τρίτου Τομέα Άρδευσης να έχουν μεταφερθεί στην Αλεξάνδρεια, και είχαν την άμεση ευθύνη για το δυτικό Δέλτα, συμπεριλαμβανομένης και της επαρχίας Ελ Μπε-χείρα, δηλαδή της «επαρχίας της λίμνης» (δηλαδή της Μπεχείρατ Μαριούτ – της λίμνης Μαριούτ) στα δυτικά του βραχίονα της Ροζέττης του Νείλου. Η στάθμη της λίμνης Μαριούτ ελεγχόταν, και εξακολουθεί να ελέγχεται, με μια θυρίδα εκροής στη Μεσόγειο, στο Μεξ, στα δυτικά προάστια της Αλεξάνδρειας.
22. Το κτίριο που στέγαζε κάποτε τον Τρίτο Τομέα της Υπηρεσίας Άρδευσης είναι σήμερα το ξενοδοχείο «Μετροπόλ», κοντά στην αφετηρία των τραμ για το Ράμιλ. Στο ισόγειο βρίσκεται το εστιατόριο, καφέ και ζαχαροπλαστείο «Γκραν Τριανόν», που ξεκίνησε να λειτουργεί κατά τη διάρκεια ή αμέσως μετά το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου.
23. Ο τίτλος άλλαξε πρόσφατα σε «Αλεξανδρείας και πάσης Αφρικής», ενώ και οι δύο εκδοχές παραπέμπουν στον τίτλο του Ρωμαίου «Επαρχου Αλεξανδρείας και πάσης Αιγύπτου» και στο σχόλιο του Δίωνος από την Προύσα, όταν επισκέφθηκε την πόλη τη δεκαετία του 70 π.Χ., ότι η Αίγυπτος ήταν απλώς μια «απόφυση» της Αλεξάνδρειας (Λόγοι, 32.36).
24. Ο Άγιος Σάββας ανοικοδομήθηκε το 1975, όμως ο νέος ναός έχει ενσωματώσει μόνο μερικώς τον παλαιό.

25. Liddell, *Cavafy*, σελ. 129.
26. Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, σελ. 78.
27. Η οδός Μισάλα είναι η σημερινή οδός Σαφίγια Ζαγλούλ. Το «Καφέ Αλ Σαλάμ» έχει κλείσει από χρόνια. Το «Μπίλιαρντς Παλάς», στη δυτική πλευρά του δρόμου και προς το βόρειο άκρο, έκλεισε μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 1980 και κατεδαφίστηκε το 1995. Στη θέση του έχει χτιστεί εμπορικό κέντρο.
28. Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, σελ. 129.
29. «Η ποίηση του Κ.Π. Καβάφη», σελ. 135, 136.
30. Ο υπαινιγμός αφορά τον πρώτο στίχο του ποιήματος «Φυγάδες», που γράφτηκε το 1914: «Πάντα η Αλεξάνδρεια είναι». Βλ. Κ. Π. Καβάφης, *Τα ποιήματα*, σελ. 541.
31. Κ. Π. Καβάφης, *Τα ποιήματα*, σελ. 539. Ο τίτλος του ποιήματος τονίζει μια παραδοξότητα: ο Έρμιππος και ο φίλος του, αν και Έλληνες, επιστρέφουν στην πατρίδα τους από την Ελλάδα.
32. Liddell, *Cavafy*, σελ. 30 κ.ε.
33. Ό.π., σελ. 99 κ.ε.
34. Το σπίτι στην οδό Σερίφ Πασά, όπου γεννήθηκε ο Καβάφης, ενοικιάστηκε στην οικογένειά του από τους Ζογέμπ.
35. Liddell, *Cavafy*, σελ. 41.
36. Ό.π., σελ. 123.
37. Ό.π., σελ. 128.
38. Ο Φόρστερ γνώριζε τα ποιήματα του Καβάφη από τις μεταφράσεις στην αγγλική γλώσσα που είχε κάνει ο Βαλασόπουλος.
39. Επιστολή του Γιώργου Βαλασόπουλου στον Ε. Μ. Φόρστερ, 2 Φεβρουαρίου 1944. ΑΚΚ.
40. Liddell, *Cavafy*, σελ. 168.
41. Ό.π., σελ. 191.
42. Τα τρία ποιήματα («Νόησις», «Λάνη τάφος» και «Θυμήσου, Σώμα,») θεωρούνταν παλιότερα ότι είχαν δημοσιευτεί τον Ιανουάριο του 1918 (βλ., για παράδειγμα, Keeley, *Cavafy's Alexandria*.) Και αυτό εξαιτίας όσων εσφαλμένα υποστήριζε ο Γ. Π. Σαββίδης. Ωστόσο, ο υποφαινόμενος είχε την τύχη να δει ένα αντίτυπο των *Γραμμάτων* από τον Οκτώβριο του 1917.
43. Γι' αυτό και ο Φόρστερ δε μίλησε ποτέ στον Καβάφη για το *Μορίς*, γράφοντάς του το 1929 «λησμόνησα εντελώς να σας πω ότι έχω γράψει ένα μυθιστόρημα... που δεν μπορεί να εκδοθεί, και θα ήθελα να το διαβάσετε». Βλ. επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Κωνσταντίνο Καβάφη, Σεπτέμβριος 1929, στο Pinchin, *Alexandria Still*, σελ. 141.
44. Keeley, *Cavafy's Alexandria*, σελ. 19.
45. Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, σελ. 62.
46. Ό.π., σελ. 180.
47. Keeley, *Cavafy's Alexandria*, σελ. 18.
48. Ό.π., σελ. 17.
49. Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, σελ. 203.
50. Ό.π., σελ. 107.

51. «The Complete Poetry of C. P. Cavafy», σελ. 237.
52. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Κρίστοφερ Ίσεργουντ, 16 Ιουλίου 1933, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 117.
53. Ε. Μ. Φόρστερ, «T. S. Eliot», στο *Abinger Harvest*, Χάρμοντσογουερθ 1967, σελ. 102.
54. *Letters*, τόμ. 1, σελ. xi.
55. *AHG/1982*, σελ. 35, 37.
56. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Ζίγκφριντ Σασσούν, 2 Μαΐου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 289.
57. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Ζ. Σασσούν, 3 Αυγούστου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 292.
58. Liddell, *Cavafy*, σελ. 186.
59. Alexander Kitroeff, *The Greeks in Egypt, 1919-1937: Ethnicity and Class*, Οξφόρδη 1989, σελ. 50.
60. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Ρόμπερτ Τρεβέλουαν, 6 Αυγούστου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 266.
61. Ε. Μ. Φόρστερ, «Cnidus», στο *Abinger Harvest*, σελ. 192.
62. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 264.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Αν η αγάπη είναι αιώνια

1. Ιδιωτική συλλογή.
2. *AHG/1982*, σελ. 204.
3. Ε. Μ. Forster, «Alexandria Vignettes: The Solitary Place», *Egyptian Mail*, 10 Μαρτίου 1918· αναδημοσιεύτηκε ως «Το ερημικό τοπίο», στο *Φάρος και Φαρίσκος*, σελ. 123.
4. Οράτιος, *Ωδές*, I.37.
5. *AHG/1982*, σελ. 29.
6. Ό.π., σελ. 30.
7. F. E. Adrock, *Greek and Macedonian Kingship*, Λονδίνο 1953, σελ. 171.
8. *AHG/1982*, σελ. 16.
9. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 18 Φεβρουαρίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 286.
10. Παρατίθεται από τον Φόρστερ στην επιστολή του στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 23 Μαρτίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 288.
11. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 23 Μαρτίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 288.
12. Ό.π.
13. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 11 Οκτωβρίου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 274.
14. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 18 Φεβρουαρίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 286.

15. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 49.
16. *AHG/1982*, σελ. xxxii.
17. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη μητέρα του, 30 Μαρτίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 306.
18. Επιστολή του Ντ. Χ. Λόρενς στον Ε. Μ. Φόρστερ, 11 Απριλίου 1923, στο Pinchin, *Alexandria Still*, σελ. 153.
19. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Ρόμπερτ Τρεβέλυαν, 23 Αυγούστου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 294.
20. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη μητέρα του, 4 Νοεμβρίου 1918, στο Stape, *Chronology*, σελ. 65.
21. *AHG/1982*, σελ. xv.
22. Ό.π., σελ. xxvi.
23. Ό.π., σελ. 28.
24. *Clea, AQ*, σελ. 832.
25. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 16 Ιουλίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 290.
26. Ό.π.
27. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Ζίγκφριντ Σασσούν, 3 Αυγούστου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 292.
28. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Μπέρτραντ Ράσσελ, 12 Φεβρουαρίου 1918, στο Bertrand Russell, *Autobiography*, Λονδίνο 1968, τόμ. 2, σελ. 82.
29. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Ζίγκφριντ Σασσούν, 2 Μαΐου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 289.
30. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Ζίγκφριντ Σασσούν, 3 Αυγούστου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 292. Για τον Τιμόθεο τον Αίλουρο βλ. Ε. Μ. Φόρστερ «Τιμόθεος ο Αίλουρος και Τιμόθεος ο Σαλοφακίολος», στο *Φάρος και Φαρίσχος*. Ο καθέννας υπήρξε με τη σειρά του Πατριάρχης Αλεξανδρείας τον 5ο αιώνα, αλλά με αντίθετες απόψεις για τη φύση του Χριστού, σύμφωνα με τη διαμάχη μονοφυσιτών και διφυσιτών. Για τον Πλωτίνο βλ. παρακάτω.
31. *AHG/1982*, σελ. 141.
32. Sir David Waley, *Edwin Montagu*, Λονδίνο 1964, σελ. 145.
33. *AHG/1982*, σελ. xxv.
34. Ό.π., σελ. 64.
35. *Howards End*, σελ. 58 κ.ε.
36. Ό.π., σελ. 337.
37. *AHG/1982*, σελ. 84.
38. Ό.π., σελ. 69.
39. Πλωτίνος, *Εννεάδες: Εννέα Πρώτη* (μτφρ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, εκδ. Κάκτος, 2000), σελ. 237, 239, 241.
40. *AHG/1982*, σελ. 204.
41. «Historia Monachorum», στο *The Desert Fathers*, μτφρ. Helen Waddell, Λονδίνο 1936, σελ. 79 κ.ε.

42. Ευσέβιος, *The History of the Church*, μτφρ. G. A. Williamson, Χάρμοντσγουερθ 1965, 9.4, σελ. 338.
43. *AHG/1982*, σελ. 56.
44. Ό.π., σελ. 79.
45. Ό.π., σελ. 235.
46. Ό.π., σελ. 79.
47. Ε. Μ. Φόρστερ, «Ο Άγιος Αθανάσιος», στο *Φάρος και Φαρίσχος*, σελ. 75.
48. Ο Άρειος, ιερέας στον Άγιο Μάρκο, υποστήριζε πως ο Χριστός, αφού ήταν ο Υιός του Θεού, αποτελούσε δημιούργημα του Θεού και δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί αγέννητος. Η θεωρία του έθεσε σε κίνδυνο την έννοια της Αγίας Τριάδας –Πατέρας, Υιός και Άγιο Πνεύμα– και άνοιξε τον δρόμο για την αμφισβήτηση της φύσης του Χριστού, η οποία δεν ήταν ίδια με του Θεού, συνεπώς ο Χριστός ήταν κατώτερος του Θεού. Έτσι, η Σύνοδος της Νίκαιας το 325 αφόρισε «όσους υποστηρίζουν ότι ο Χριστός δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αγέννητος, ούτε μέρος αγεννήτου, επειδή είναι ένα απλό κτίσμα του Θεού. Και ως κτίσμα δεν είναι συνάναρχος και συναίδιος προς τον Πατέρα, αλλά δημιουργήθηκε “θελήσει” του Πατρός, ενώ τα υπόλοιπα δημιουργήματα προήλθαν από τον Θεό διά μέσου του Υιού». Σήμερα ο Αρειανισμός επιβιώνει μόνο μεταξύ των ουνιταριανιστών.
49. *AHG/1982*, σελ. 61.
50. Ό.π., σελ. 84.
51. Ό.π., σελ. 61. Ο Φόρστερ παραθέτει απόσπασμα από το Butler, *The Arab Conquest of Egypt*: βλ. την επόμενη σημείωση.
52. Ο Φόρστερ διάβασε την επιστολή του Αμρ προς τον χαλίφη, όπως παρατίθεται στο Butler, *The Arab Conquest of Egypt*, όπου σημειώνεται ότι τα μεγέθη θα ήταν περισσότερο ακριβή διαιρούμενα διά του δέκα, καθώς και ότι η υπερβολή φανερώνει περισσότερο θαυμασμό παρά αδιαφορία. Βλ. Alfred J. Butler, *The Arab Conquest of Egypt*, Οξφόρδη 1978, σελ. 368.
53. *AHG/1982*, σελ. 62.
54. Επιστολή του Μοχάμεντ ελ Αντλ στον Ε. Μ. Φόρστερ, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 50.
55. Επιστολή του Μοχάμεντ ελ Αντλ στον Ε. Μ. Φόρστερ, 2 Οκτωβρίου 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 298.
56. Φόρστερ, «The Lost Guide».
57. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, 5 Φεβρουαρίου 1936. Ιδιωτική συλλογή. Τα πνευματικά δικαιώματα, αντί να παραμείνουν στην κατοχή του Φόρστερ, παραχωρήθηκαν στην Whitehead Morris. Σε αντάλλαγμα, ο Φόρστερ θα λάμβανε ποσοστό 25% επί της λιανικής τιμής των πρώτων 1.000 αντιτύπων που θα πωλούνταν, αποφέροντας στον Φόρστερ 62,50 αιγυπτιακές λίρες (μία αιγυπτιακή λίρα ισοδυναμούσε με 1,05 λίρα Αγγλίας), με τμήμα του ποσού να καταβάλλεται ως προκαταβολή για το βιβλίο. Σε επόμενες ανατυπώσεις ή αναθεωρημένες εκδόσεις θα λάμβανε ποσοστό 20%, γεγονός επίσης ασυνήθιστο, καθώς τις περισσότερες φορές το ποσοστό ξεκινά από το 10% και αυξάνεται ανάλογα με τις πωλήσεις. Το συμβόλαιο καθιστούσε δύσκολο το κέδρος για την Whitehead

- Morris για τα πρώτα χίλια αντίτυπα και κατά πάσα πιθανότητα εξηγεί ως έναν βαθμό τη μετέπειτα περιεργή τύχη της Αλεξάνδρειας του Φόρστερ.
58. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Λόρα Φόρστερ, 28 Οκτωβρίου 1918, στο Stape, *Chronology*, σελ. 65.
59. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Φόρρεστ Ριντ, 10 Ιανουαρίου 1919, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 298.
60. Επιστολή του Μοχάμεντ ελ Αντλ στον Ε. Μ. Φόρστερ, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 51.
61. Ό.π.
62. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, Νοέμβριος 1918, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 296.
63. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, Ιανουάριος 1919, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 299.
64. Ο τίτλος του χεδίβη αντικαταστάθηκε από αυτόν του σουλτάνου το 1914, όταν η κατ' όνομα υποτέλεια της Αιγύπτου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ακυρώθηκε και η Βρετανία εγκαθίδρυσε το Προτεκτοράτο της. Ο Φουάντ, γιος του εκθρονισμένου χεδίβη Ισμαήλ, ανήλθε στον θρόνο ως Σουλτάνος το 1917.
65. Αποχαιρετιστήρια ομιλία του λόρδου Κρόμερ το 1907, στο Hanna Wissa, *Assiout: The Saga of an Egyptian Family*, Λούις 1994, σελ. 200.
66. Graffey-Smith, *Bright Levant*, σελ. 59.
67. *Manchester Guardian*, 29 Μαρτίου 1919, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 58.
68. Παρατίθεται στην επιστολή του Μάλκολμ Ντάρλινγκ στον Ε. Μ. Φόρστερ, 11 Ιουλίου 1919, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 61.
69. *Daily Herald*, 30 Μαΐου 1919, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 59. Ο Ουίνστον Τσώρτσιλ, ο τότε υπουργός Πολέμου, πρόσφερε τη βρετανική στήριξη στον Λευκό Στρατό Τσώρτσιλ, ο τότε υπουργός Πολέμου, πρόσφερε τη βρετανική στήριξη στον Λευκό Στρατό Τσώρτσιλ, στην προσπάθειά τους να ανατρέψουν τους μπολσεβίκους του Λένιν. Από τους λίγους που υποστήριζε μια επιεική ειρήνη με τη Γερμανία, η πολιτική του ήταν «ταΐζουμε τη Γερμανία· πολεμάμε τον μπολσεβικισμό· βάζουμε τη Γερμανία να πολεμήσει τον μπολσεβικισμό». Παλιότερα, ως πρώτος λόρδος του Ναυτικού, είχε ενθαρρύνει την εκστρατεία στα Δαρδανέλια. Ο Φόρστερ τον θεωρούσε κυνικό δολοφόνο και τον απεχθανόταν περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο πολιτικό.
70. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Ζίγκφριντ Σασσούν, Μάιος ή Ιούνιος 1919, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 302.
71. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Σαγιέντ Ρος Μασούντ, 29 Δεκεμβρίου 1915, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 232.
72. AHG/1982, σελ. 134.
73. Ό.π., σελ. 177.
74. Η παρατήρηση του Φόρστερ αδικεί κατάφωρα την εκκλησία του Αγίου Μάρκου, κατασκευασμένη το 1845-1854 σε σχέδια του Τζέιμς Γουάιλντ, που είχε ήδη χτίσει τον ιδιαίτερα ετερόκλητο Ναό του Ιησού στο Μπρίξτον Χιλ του Λονδίνου (1839-1841). Για την εκκλησία στην Αλεξάνδρεια ο Γουάιλντ είχε πει πως, αν και «συμφωνεί σε σχέδιο και όγκο με το

- είδος της τέχνης που χρησιμοποιούσαν οι πρώτοι εκκλησιαστικοί αρχιτέκτονες, αναδίδει ένα γενικό αίσθημα αραβικής λεπτομέρειας» (Mark Gibson, «Leading into Captivity: James Wild and His Work in Egypt», *Georgian Group Journal*, 1993, σελ. 62). Ο Φόρστερ φαίνεται πως δεν εκτιμούσε ιδιαίτερα την ισλαμική και τη χριστιανική αρχιτεκτονική και διακοσμητική της Ανατολής, με τις προτιμήσεις του να κλίνουν περισσότερο προς την Αναγέννηση, με αποτέλεσμα να δηλώνει ότι «το ωραιότερο κτίριο της πόλης» (AHG/1982, σελ. 111) ήταν της Banco di Roma στην οδό Σερίφ Πασά, ένα τροποποιημένο αντίγραφο του Παλάτσο Φαρνέζε της Ρώμης, που έχτισε ο Μιχαήλ Άγγελος.
75. AHG/1982, σελ. 110.
76. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζ. Χ. Λάντολφ, 16 Ιουλίου 1919, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 304.
77. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζ. Χ. Λάντολφ, 10 Οκτωβρίου 1919, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 306.
78. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζ. Χ. Λάντολφ, 16 Ιουλίου 1919, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 304.
79. Επιστολή του Μοχάμεντ ελ Αντλ στον Ε. Μ. Φόρστερ, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 62.
80. Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 63.
81. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζ. Χ. Λάντολφ, 10 Οκτωβρίου 1919, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 306.
82. Ό.π.
83. AHG/1982, σελ. 125 κ.ε.
84. Καλλίμαχος, *Απαντα 1* (μτφρ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου), εκδ. Κάκτος, 2010, σελ. 300-301.
85. AHG/1982, σελ. 32.
86. Ό.π., σελ. 103 κ.ε.
87. J. C. B. Richmond, *Egypt 1798-1952: Her Advance towards a Modern Identity*, Λονδίνο 1977, σελ. 182 κ.ε.
88. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 6 Νοεμβρίου 1919, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 312.
89. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 10 Νοεμβρίου 1920, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 317.
90. Labour Research Department, *The Government of Egypt*, Λονδίνο 1920.
91. Graffey-Smith, *Bright Levant*, σελ. 76.
92. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 10 Νοεμβρίου 1920, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 317.
93. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Κ. Π. Καβάφη, 15 Μαρτίου 1921, στο Pinchin, *Alexandria Still*, σελ. 107.
94. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 20 Μαΐου 1921, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 6.
95. «Γράμμα στον Μοχάμεντ ελ Αντλ».

96. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 17 Μαρτίου 1921, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 2.
97. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Σαγιέντ Ρος Μασούντ, 16 Μαΐου 1920, στο Beauman, *Morgan*, σελ. 311.
98. Επιστολή της Λίλυ Φόρστερ (μητέρας) στον Ε. Μ. Φόρστερ, περ. 3 Μαρτίου 1921, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 67.
99. Ε. Μ. Φόρστερ, «Kanaya», ανέκδοτο χειρόγραφο, στο Beauman, *Morgan*, σελ. 315.
100. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Γκολντσουέρθ Λόουες Ντίκινσον, 6 Αυγούστου 1921, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 10.
101. «Kanaya», στο Beauman, *Morgan*, σελ. 315.
102. E. M. Forster, «Reflections in India, 1: Too Late?», *Nation and Athenaeum*, 21 Ιανουαρίου 1922.
103. Επιστολή του Μοχάμεντ ελ Αντλ στον Ε. Μ. Φόρστερ, περ. Σεπτέμβριος 1921, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 85 κ.ε.
104. «Γράμμα στον Μοχάμεντ ελ Αντλ». Επίσης, στο Beauman, *Morgan*, σελ. 320.
105. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη μητέρα του, 22 Ιανουαρίου 1922 (σε συνέχεια της επιστολής της 19ης Ιανουαρίου 1922), *Letters*, τόμ. 2, σελ. 18.
106. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 28 Ιανουαρίου 1922, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 21.
107. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Γκολντσουέρθ Λόουες Ντίκινσον, 28 Ιανουαρίου 1922, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 103.
108. *AHG/1982*, σελ. 136.
109. Ό.π., 209 κ.ε. Η υπόθεση ότι ο Φόρστερ επισκέφθηκε το Μποργκ ελ Αράμπ του Τζέννινγκς Μπράμλυ το 1922 βασίζεται στο εξής: ο Τζέννινγκς Μπράμλυ δήλωσε πως η ιδέα για το ταπητουργείο του ήρθε μόλις το 1919 και πως πέρασαν μερικοί μήνες πριν αρχίσουν να εργάζονται εκεί οι πρώτες γυναίκες, που σημαίνει ότι η κατασκευή του ταπητουργείου ξεκίνησε λίγο καιρό αφότου ο Φόρστερ αναχώρησε από την Αίγυπτο το 1922 (Wilfred Jennings Bramly, 1871-1960: *Memorabilia*, Κάιρο 1970, σελ. 17· βλ. επίσης, σελ. 27). Από την περιγραφή του Μποργκ ελ Αράμπ στην *Αλεξάνδρεια* του Φόρστερ, ο Άντονι ντε Κοσσόν, που γνώριζε καλά την ιστορία του οικισμού, είκαζε ότι ο Φόρστερ πήγε εκεί το 1920, όχι νωρίτερα· επιπλέον, πριν από τη μετοίκισή του στο Μποργκ ελ Αράμπ, υπήρχε ένα μικρό ταπητουργείο στην Αμρίγια, υπό τη διεύθυνση της Νίνας Μπαϊρντ μέχρι τον θάνατό της, το 1919 (βλ. Anthony de Cosson, *Mareotis*, Λονδίνο 1935, σελ. 129, 146).
110. E. M. Forster, «A Birth in the Desert», *Nation and Athenaeum*, 8 Νοεμβρίου 1924.
111. «Γράμμα στον Μοχάμεντ ελ Αντλ».
112. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 25 Φεβρουαρίου 1922, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 23.
113. *AHG/1982*, σελ. 103.
114. Ό.π., σελ. xix.
115. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Χίλτον Γιανγκ, 15 Φεβρουαρίου 1940, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 171.

116. Virginia Woolf, *Diary*, Λονδίνο 1977, τόμ. 2, σελ. 171.
117. Επιστολή του Μοχάμεντ ελ Αντλ στον Ε. Μ. Φόρστερ, Μάρτιος 1922, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 107.
118. Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 108. Βλ. επίσης *A Passage to India* [Το πέρασμα στην Ινδία], Λονδίνο 1924, σελ. 256, όπου αργότερα ο Φόρστερ, περιγράφοντας τις σκέψεις του Φίλντινγκ για τον θάνατο της κυρίας Μουρ, έγραφε, «του έκανε εντύπωση ότι οι άνθρωποι δεν πεθαίνουν πραγματικά πριν ο θάνατός τους γίνει αισθητός από τους άλλους. Όσο υπάρχει μια ασάφεια ως προς αυτούς, είναι, τρόπον τινά, αθάνατοι. Το επιβεβαίωνε μια προσωπική του εμπειρία. Πριν από πολλά χρόνια είχε χάσει μια σημαντική φίλη, μια γυναίκα που πίστευε στον χριστιανικό παράδεισο και τον διαβεβαίωνε πως έπειτα από τις αλλαγές και τα τυχαία περιστατικά της θνητής ζωής θα συναντιόντουσαν και πάλι εκεί. Ο Φίλντινγκ ήταν ένας αθεράπευτος, ακέραιος άθεος, σεβόταν όμως τις απόψεις της φίλης του: είναι απολύτως απαραίτητο σε μια φιλία. Και για κάποιο διάστημα είχε την εντύπωση πως η νεκρή τον ανέμενε, ενώ, όταν η ψευδαίσθηση έσβησε, άφησε πίσω της ένα κενό, σχεδόν σαν ενοχή: “Αυτό είναι το οριστικό τέλος” σκεφτόταν “και της έδωσα τη χαριστική βολή”».
119. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Γκολντσουέρθ Λόουες Ντίκινσον, 8 Μαΐου 1922, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 25.
120. Επιστολή του Μοχάμεντ ελ Αντλ στον Ε. Μ. Φόρστερ, 6 Μαΐου 1922, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 108.
121. Επιστολή του Μοχάμεντ ελ Αντλ στον Ε. Μ. Φόρστερ, 6 Μαΐου 1922, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 108.
122. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη μητέρα του, 29 Μαΐου 1922, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 27.
123. Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 109.
124. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζ. Χ. Λάντολφ, 13 Ιουλίου 1922, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 42.
125. «Γράμμα στον Μοχάμεντ ελ Αντλ».
126. Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, σελ. 154.
127. Η Αίγυπτος κληρονόμησε τις Διομολογήσεις από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, όπου το σύστημα καθιερώθηκε τον 16ο αιώνα για να ενθαρρύνει το εμπόριο με την Ευρώπη, εξαιρώντας τους αλλοδαπούς κατοίκους από την αυστηρότητα του ισλαμικού νόμου και από τους τοπικούς φόρους, και υπάγοντάς τους στην αρμοδιότητα των δικών τους προξενικών αρχών. Κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα, στην Αίγυπτο υπήρχαν δεκατέσσερις δυνάμεις στο σύστημα των Διομολογήσεων: το Βέλγιο, η Βρετανία, η Δανία, η Γαλλία, η Ελλάδα, η Ολλανδία, η Ιταλία, η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Σουηδία, οι ΗΠΑ, η Αυστρία, η Γερμανία και η Ρωσία – με τις τρεις τελευταίες να χάνουν τα δικαιώματά τους μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Το σύστημα αναθεωρήθηκε το 1875 με τη δημιουργία των Μεικτών Δικαστηρίων, όπου αλλοδαποί και Αιγύπτιοι δικαστές, ακολουθώντας τον Ναπολέοντειο Κώδικα, προήδρευαν σε αστικές υποθέσεις μεταξύ αλλοδαπών διαφορετικών εθνικοτήτων ή αλλοδαπών και Αιγυπτίων. Το 1937 τα Μεικτά Δικαστήρια άρχισαν να εκδικάζουν και ποινικές υποθέσεις.

128. Ταχυδρόμος, 24 Μαΐου 1921, στο Kitroeff, *The Greeks in Egypt*, σελ. 45 κ.ε.
129. Επιστολή του Μιχαήλ Σαλβάγου στον Άλλενμπυ, 28 Μαΐου 1921, στο Kitroeff, *The Greeks in Egypt*, σελ. 46.
130. Grafftey-Smith, *Bright Levant*, σελ. 84.
131. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζέραλντ Μπρέναν, 27 Μαρτίου 1923, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 36.
132. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Γκολντσγουέρθ Λόουες Ντίκινσον, 27 Ιανουαρίου 1924, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 46.
133. *The Times Literary Supplement*, 31 Μαΐου 1923.
134. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Κ. Π. Καβάφη, 5 Ιουλίου 1923, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 40.
135. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Κρίστοφερ Πλόμερ, 2 Ιουλίου 1945, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 46.
136. «Γράμμα στον Μοχάμεντ ελ Αντλ».
137. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Ζίγκφριντ Σασσούν, 1 Αυγούστου 1923, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 45.
138. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Μάλκολμ Ντάρλινγκ, 10 Μαΐου 1923, στο Beauman, *Morgan*, σελ. 333 κ.ε.
139. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Ζίγκφριντ Σασσούν, 31 Δεκεμβρίου 1923, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 120.
140. *A Passage to India*, σελ. 324.
141. Virginia Woolf, *Diary*, 23 Ιανουαρίου 1924, τόμ. 2, σελ. 289.
142. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Μάλκολμ Ντάρλινγκ, 15 Σεπτεμβρίου 1924, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 63.
143. Ο Stapes στο *Chronology* (σελ. 99) αναφέρει ότι στα μέσα Φεβρουαρίου του 1928 ο Φόρστερ έλαβε 23 λίρες, 13 σελίνια και 10 πένες για την καταστροφή των 246 αντιτύπων από φωτιά. Στο «The Lost Guide» ο Φόρστερ αναφέρει ότι η πρώτη έκδοση, που τυπώθηκε τον Δεκέμβριο του 1922, κυκλοφόρησε σε 1.000 αντίτυπα. Αυτό επιβεβαιώνεται από την επιστολή από την Whitehead Morris στον δικαστή Τζάσπερ Μπρίντον με ημερομηνία 29 Φεβρουαρίου 1936, που αναφέρεται στην πρώτη έκδοση: «Παλιότερα, συνήθως απαλλασσόμασταν από τα βιβλία αυτά με ρυθμό περίπου 100 αντιτύπων ανά χρόνο, και μία ανατύπωση λιγότερων από 1.000 αντίτυπα είναι προφανώς ασύμφορη». Για τα αρχικά 1.000 αντίτυπα που τυπώθηκαν τον Δεκέμβριο του 1922, αρκετές εκατοντάδες πρέπει να πωλήθηκαν τον πρώτο χρόνο, και αν πωλούνταν περίπου εκατό καθεμία από τις επόμενες χρονιές, εξηγούνται τα 246 αντίτυπα που καταστράφηκαν στις αρχές του 1928.
144. «The Lost Guide».
145. Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 159.
146. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Σεμπάστιαν Σπρωτ, 8 Αυγούστου 1929, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 76.
147. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 26 Δεκεμβρίου 1926, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 74.

148. Συνέντευξη του Ε. Μ. Φόρστερ στη Ρίκα Σεγκοπούλου για την εφημερίδα *Ταχυδρόμος*, 26 Σεπτεμβρίου 1929, στο *Forster in Egypt*, επιμ. Hilda Spem και Abdel Moneim Aly, Λονδίνο 1987.
149. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζο Άκερλυ, 9 Σεπτεμβρίου 1929, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 161.
150. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζο Άκερλυ, 9 Σεπτεμβρίου 1929, στο Furbank, *E. M. Forster*, τόμ. 2, σελ. 161.
151. Επιστολή του Κ. Π. Καβάφη στον Ε. Μ. Φόρστερ, 15 Οκτωβρίου 1929, στο Pinchin, *Alexandria Still*, σελ. 140 κ.ε.
152. «Γράμμα στον Μοχάμεντ ελ Αντλ».
153. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Φ. Ν. Φέρμπανκ, 16 Ιουλίου 1958, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 271.
154. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Γουίλλιαμ Πλόμερ, 20 Νοεμβρίου 1963, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 287. Η εξαίρεση φαίνεται πως ήταν ο Μπομπ Μπάκιγχαμ.
155. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Λέοναρντ Γουλφ, 24 Μαΐου 1936, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 140.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Υψηλή κοινωνία: Ιστορία και Οδηγός

1. Δακτυλογραφημένο κείμενο ενός άρθρου που γράφτηκε το 1972 από τη Nancy B. Turck για τη *Philadelphia Bulletin*, βασισμένο σε συνέντευξη με τον Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον· το άρθρο φαίνεται να δημοσιεύτηκε την ίδια χρονιά. Ιδιωτική συλλογή.
2. Jasper Yeates Brinton, «East and Near East: Memoirs of a Philadelphia Lawyer», αδημοσίευτο χειρόγραφο, κεφ. XIV, σελ. 2. Ιδιωτική συλλογή.
3. Επιστολή από την Whitehead Morris στον Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, 9 Φεβρουαρίου 1936. Ιδιωτική συλλογή.
4. Επιστολή του Μπομπ Μπάκιγχαμ στον Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, 13 Μαρτίου 1936. Ιδιωτική συλλογή.
5. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, 24 Μαρτίου 1936. Ιδιωτική συλλογή.
6. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Λέοναρντ Γουλφ, 27 Μαρτίου 1936, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 139.
7. E. M. Forster, «The Menace to Freedom», στο *Two Cheers*, σελ. 10 κ.ε.
8. Επιστολή του Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον στον Ε. Μ. Φόρστερ, 28 Απριλίου 1938. Ιδιωτική συλλογή.
9. Αυτές και οι επόμενες παρατηρήσεις προέρχονται από τις δακτυλογραφημένες σημειώσεις του Τζ. Μ. Μάρσαλ για την Αλεξάνδρεια του Φόρστερ, όπου τα σχόλια του συγγραφέα είναι σημειωμένα στο περιθώριο. Ιδιωτική συλλογή.
10. AHG/1982, σελ. 112.

11. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζάσπερ Γ. Μπρίντον, 11 Ιουνίου 1936. Ιδιωτική συλλογή.
12. AHG/1982, σελ. 61.
13. Ο Μάρσαλ αναφέρεται πρώτα στο *The Arab Conquest of Egypt* του Α. J. Butler, που καταγράφεται από τον Φόρστερ μεταξύ των συγγραμμάτων που χρησιμοποίησε στην Αλεξάνδρεια, και στη συνέχεια παραθέτει από το *Alexandrea ad Aegyptum* του Μπρέτσα (σελ. 29 κ.ε.) και από την Αλεξάνδρεια του Φόρστερ (AHG/1982, σελ. 62).
14. AHG/1982, σελ. 32.
15. AHG/1938, σελ. 69· επαναλαμβάνεται στο AHG/1982, σελ. 84.
16. AHG/1982, σελ. 84.
17. Ό.π., σελ. 33.
18. Ό.π., σελ. 103.
19. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», κεφ. IX, σελ. 2.
20. Ό.π.
21. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», κεφ. II, σελ. 13.
22. Ό.π., κεφ. VI, σελ. 17.
23. Ό.π.
24. Turck, χειρόγραφο για το άρθρο στη *Philadelphia Bulletin*.
25. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 22 Νοεμβρίου 1926. Ιδιωτική συλλογή.
26. John Brinton, «Stanley Bay», ανέκδοτα απομνημονεύματα. Ιδιωτική συλλογή.
27. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», κεφ. XII, σελ. 16 κ.ε.
28. Ό.π., κεφ. XI, σελ. 22.
29. Επιστολή του Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον στη μητέρα του, 11 Φεβρουαρίου 1922. Ιδιωτική συλλογή.
30. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 4 Δεκεμβρίου 1926.
31. Grafftey-Smith, *Bright Levant*, σελ. 80.
32. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», κεφ. XIV, σελ. 24.
33. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 14 Νοεμβρίου 1926.
34. Ό.π., 13 Νοεμβρίου 1926.
35. Ό.π., 13 Νοεμβρίου 1926.
36. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, άτιτλο σημειωματάριο που περιέχει σημειώσεις για το «Memoirs», σελ. 42. Ιδιωτική συλλογή.
37. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 30 Οκτωβρίου 1926.
38. Ό.π., 11 Ιανουαρίου 1927.
39. Ό.π., 18 Οκτωβρίου 1926.
40. Ό.π., 22 Νοεμβρίου 1926.
41. The Royal Institute of International Affairs, Information Department Papers no. 19, *Great Britain and Egypt 1914-1936*, Λονδίνο 1936, σελ. 14.
42. Grafftey-Smith, *Bright Levant*, σελ. 104.
43. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», κεφ. XI, σελ. 21.
44. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 3 Νοεμβρίου 1926, 21 Δεκεμβρίου 1926, 4 Νοεμβρίου 1926.

45. Ό.π., 9 Ιανουαρίου 1927.
46. Ό.π., 21 Νοεμβρίου 1926.
47. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, άτιτλο σημειωματάριο, σελ. 30.
48. Ό.π.
49. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 18 Νοεμβρίου 1926.
50. Ό.π., 30 Ιανουαρίου 1927.
51. Ό.π., 18 Νοεμβρίου 1926.
52. Ό.π.
53. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 29 Νοεμβρίου 1926.
54. Kitroeff, *The Greeks in Egypt*, σελ. 171.
55. Liddell, *Cavafy*, σελ. 184.
56. Ό.π., σελ. 203.
57. Φωτογραφία. Συλλογή Marta Loria Fuller.
58. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 29 Δεκεμβρίου 1926.
59. Ό.π., 21 Ιανουαρίου 1927.
60. Grafftey-Smith, *Bright Levant*, σελ. 15.
61. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Άλαν Τόμας, σφραγίδα ταχυδρομείου 21 Μαΐου 1957. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
62. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, άτιτλο σημειωματάριο, σελ. 30.
63. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», κεφ. XI, σελ. 8.
64. Επιστολή του Τ. Σ. Έλιοτ στον Ζαν ντε Μενάς, 11 Νοεμβρίου 1942. Ιδιωτική συλλογή.
65. Νεκρολογία του Φελίξ ντε Μενάς, *Jewish Chronicle*, 3 Σεπτεμβρίου 1943.
66. Gudrun Kramer, *The Jews in Modern Egypt, 1914-1952*, Σιάτλ 1989, σελ. 190.
67. Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, Λονδίνο 1973, τόμ. 2, σελ. 819.
68. Ουσιαστικά, το σύνολο του σιδηροδρομικού δικτύου της Αιγύπτου χρηματοδοτήθηκε από τέσσερις σεφαραδίτικες οικογένειες (Μενάς, Ρόλο, Σουάρες και Καττάουι), με τις δύο πρώτες να σχετίζονται με την Αλεξάνδρεια, η τρίτη με την Αλεξάνδρεια και το Κάιρο και η τέταρτη κυρίως με το Κάιρο. Η μοναδική σημαντική εξαίρεση ήταν η γραμμή Αλεξάνδρεια-Κάιρο, που χρηματοδοτήθηκε από τον χεδίβη Αμπάς. Ήταν η πρώτη σιδηροδρομική γραμμή στη Μέση Ανατολή και κατασκευάστηκε την περίοδο 1851-1854 (όπως και ο σιδηροδρομικός σταθμός της Αλεξάνδρειας, που υπήρχε ακόμα στα χρόνια του Φόρστερ), από τον Ρόμπερτ Στίβενσον, γιο του Τζορτζ Στίβενσον, εφευρέτη του «Ρόκετ», της πρώτης σιδηροδρομικής ατμομηχανής στον κόσμο.
69. Kramer, *The Jews in Modern Egypt*, σελ. 79.
70. Jehuda Reinharz, *Chaim Weizmann: The Making of a Statesman*, Οξφόρδη 1993, σελ. 19.
71. Το παρελθόν του Μπέντζαμιν Ντισραέλι ήταν παρόμοιο με αυτό πολλών άλλων Αλεξανδρινών Εβραίων: ο παππούς του, Μπέντζαμιν Ντ'Ισραέλι, γεννήθηκε στο Τσέντο, κοντά στη Φερράρα, όμως, αντί για την Αίγυπτο, πήγε στο Λονδίνο το 1748, όπου έγινε επιτυχημένος επιχειρηματίας και μέλος του Χρηματιστηρίου.
72. Reinharz, *Weizmann*, σελ. 19.

73. Ό.π., σελ. 30.
74. Kramer, *The Jews in Modern Egypt*, σελ. 279.
75. Reinhartz, *Weizmann*, σελ. 252.
76. Ό.π.
77. Ό.π., σελ. 257.
78. Ronald Storrs, *Orientalisms*, Λονδίνο 1945, σελ. 366.
79. Samir Raafat, *Maadi 1904-1962: Society and History in a Cairo Suburb*, Κάιρο 1994, σελ. 65.
80. Την περίοδο 1924-1925 ο Ζαν ντε Μενάς προσελήφθη από τον Χαΐμ Βάιτμαν στα γραφεία της Σιωνιστικής Οργάνωσης στη Γενεύη.
81. Συζήτηση του συγγραφέα με τον Ζακ Μαουάς, γιο της Ντενίς και εγγονό της Ροζέτ ντε Μενάς.
82. Chaim Weizmann, *The Letters and Papers of Chaim Weizmann*, επιμ. Barnet Litvinoff, Ιερουσαλήμ 1977, τόμ. 12, σειρά Α, σελ. 240.
83. Weizmann, *Letters*, τόμ. 16, σειρά Α, σελ. 448. Εκτός από τις πολιτικές του δραστηριότητες, ο Χαΐμ Βάιτμαν ήταν διακεκριμένος χημικός και η κινητήριος δύναμη για την ίδρυση, το 1934, του (όπως αποκαλείται μετά το 1949) Ινστιτούτου Επιστημών Βάιτμαν στο Ρεχοβότ, 22 χιλιόμετρα νότια του Τελ Αβίβ.
84. Επιστολή του Ερίκ Βενσαντόν, αδελφού της Κλοντ Βενσαντόν, στον συγγραφέα, 10 Ιουλίου 1995.
85. Claude (Vincendon), *Mrs O'*, Λονδίνο 1957. Η Κλοντ έγραφε χρησιμοποιώντας μόνο το όνομά της.
86. Το ξενοδοχείο «Σέσιλ» του Λονδίνου, μεγαλύτερο ακόμα και από το «Σαβού», χτίστηκε στο Στραντ τη δεκαετία του 1890, σε έκταση που είχε πωληθεί πρόσφατα από τον λόρδο Σόλσμπερυ, τον πρωθυπουργό, το οικογενειακό όνομα του οποίου ήταν Σέσιλ.
87. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Πολ Χόγκαρθ, *The Mediterranean Shore: Travels in Lawrence Durrell Country*, Λονδίνο 1988, σελ. 58.
88. *Mountolive*, AQ, σελ. 550.
89. *Justine*, AQ, σελ. 31 κ.ε.
90. Gaston Zananiri, *Rythmes disperses*, Κάιρο 1932. Οι φράσεις αυτές έχουν μεταφραστεί από τα γαλλικά από την Hala Halim στο άρθρο της για τον Ζανανίρι, «In the Absence of Regret», στο *Al Ahram Weekly* 265, 21-27 Μαρτίου 1996, σελ. ii.
91. Ο πίνακας *Η Σχολή της Αλεξάνδρειας* του Ναγκί είναι αναρτημένος στην κεντρική αίθουσα συνεδριάσεων του Κυβερνείου της Αλεξάνδρειας, στη συμβολή της οδού Μοχάφζα με την οδό Αμπού ελ Νταρντάα.
92. Ο Ταχά Χουσεΐν, ο πρώτος Αιγύπτιος που προτάθηκε για Βραβείο Νόμπελ, ήταν επικεφαλής του Τμήματος Καλών Τεχνών του Πανεπιστημίου Φουάντ στο Κάιρο, όταν ο Ρόμπιν Φέρνες ήταν εκεί καθηγητής Αγγλικής Φιλολογίας.
93. Το Ατελιέ άνοιξε το 1935 στην οδό Μισάλα, στη θέση του σημερινού κινηματογράφου «Μετρό», στη μετονομασθείσα οδό Σαφίγια Ζαγλούλ, αλλά πολύ σύντομα μεταφέρθηκε στον αριθμό 2 της οδού Αγίου Σάββα, στην ανατολική πλευρά του δρόμου, στη γωνία της

- οδού Φουάντ, με αποτέλεσμα η κεντρική είσοδος να βρίσκεται ακριβώς απέναντι από το καφενείο του «Παστρούδη». Μετά τον πόλεμο μεταφέρθηκε ανατολικά κατά μήκος της οδού Φουάντ, στη συμβολή με την οδό Μουσείου (όπου βρίσκεται το Ελληνορωμαϊκό Μουσείο). Από το 1956 βρίσκεται στον χώρο του «Παλαί Καράμ», την πρώην κατοικία της Συρολιβανέζικης οικογένειας Καράμ, στη συμβολή των οδών Φαραά και Κορίνθου, στο Καρτιέ Γκρεκ.
94. John Brinton, «Burg el Arab», ανέκδοτα απομνημονεύματα. Ιδιωτική συλλογή.
95. Forster, «A Birth in the Desert».
96. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», κεφ. XI, σελ. 33.
97. Forster, «A Birth in the Desert».
98. *AHG/1938*, σελ. iv.
99. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», κεφ. XI, σελ. 36.
100. Επιστολή της Βίβιαν Τζέννινγκς Μπράμλυ στην Τζενίβα Μπρίντον, χωρίς ημερομηνία, με μόνη ένδειξη τη λέξη «Τρίτη», περ. αρχές του 1937. Αυτή και οι επόμενες επιστολές της Βίβιαν Τζέννινγκς Μπράμλυ προέρχονται από ιδιωτική συλλογή.
101. *Mountolive*, AQ, σελ. 599.
102. Kramer, *The Jews in Modern Egypt*, σελ. 125.
103. Ό.π., σελ. 231.
104. Lord Killearn (Miles Lampson), *The Killearn Diaries 1934-1946*, επιμ. Trefor E. Evans, Λονδίνο 1972, 6 Μαΐου 1936.
105. Grafftey-Smith, *Bright Levant*, σελ. 138.
106. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», κεφ. XI, σελ. 17 κ.ε.
107. Επιστολή της Βίβιαν Τζέννινγκς Μπράμλυ στην Τζενίβα Μπρίντον, χωρίς ημερομηνία, με μόνη ένδειξη τη λέξη «Τετάρτη», περ. αρχές του 1937.
108. *AHG/1982*, σελ. 115.
109. Επιστολή της Βίβιαν Τζέννινγκς Μπράμλυ στην Τζενίβα Μπρίντον, χωρίς ημερομηνία, με μόνη ένδειξη τις λέξεις «Δευτέρα – όχι, Τρίτη!», περ. πρώτο εξάμηνο του 1937.
110. Επιστολή της Βίβιαν Τζέννινγκς Μπράμλυ στην Τζενίβα Μπρίντον, χωρίς ημερομηνία, με μόνη ένδειξη τη λέξη «Δευτέρα», περ. πρώτο εξάμηνο του 1937.
111. Επιστολή της Βίβιαν Τζέννινγκς Μπράμλυ στην Τζενίβα Μπρίντον, χωρίς ημερομηνία, με μόνη ένδειξη τη λέξη «Τετάρτη», περ. πρώτο εξάμηνο του 1937.
112. Επιστολή της Βίβιαν Τζέννινγκς Μπρίντον στον Τζον Μπρίντον, 21 Ιουλίου 1937.
113. John Brinton, «Stanley Bay».
114. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 27 Φεβρουαρίου 1937. Αυτή καθώς και οι επιστολές της Τζόσι Μπρίντον που ακολουθούν προέρχονται από ιδιωτική συλλογή.
115. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 3 Μαρτίου 1937.
116. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 8 Μαρτίου 1937.
117. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 20 Μαρτίου 1937.
118. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 8 Μαρτίου 1937.
119. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 21 Μαΐου 1937.
120. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 12 Απριλίου 1937.

121. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», κεφ. XI, σελ. 5.
122. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 3 Μαρτίου 1937. Οι Ταπισερί Μάρμπορο του Φίννεϋ βρίσκονται πλέον στο Μουσείο Βικτώρια & Άλμπερτ, στο Λονδίνο.
123. Count Patrice de Zogheb, *Alexandria Memories*, Αλεξάνδρεια 1949, σελ. 39.
124. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 3 Δεκεμβρίου 1937.
125. Daphne du Maurier, *The Rebecca Notebook and Other Memories*, Λονδίνο 1981, σελ. 12 κ.ε.
126. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 8 Μαρτίου 1937.
127. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη γιαγιά της, 10 Απριλίου 1937.
128. Προσχέδιο επιστολής του Τζον Μπρίντον στον Ε. Μ. Φόρστερ, περ. 1961. Ιδιωτική συλλογή.
129. Επιστολή του Γουίλλιαμ Γουόκερ της Whitehead Morris στον Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, 26 Νοεμβρίου 1936. Ιδιωτική συλλογή.
130. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, 5 Μαρτίου 1937. Ιδιωτική συλλογή.
131. Προσχέδιο επιστολής του Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον στον Γουίλλιαμ Γουόκερ, 8 Απριλίου 1937. Ιδιωτική συλλογή.
132. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, 23 Απριλίου 1937. Ιδιωτική συλλογή.
133. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Γουίλλιαμ Γουόκερ, 23 Απριλίου 1937 (αντίτυπο καρμπόν). Ιδιωτική συλλογή.
134. Επιστολή του Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον στον Ε. Μ. Φόρστερ, 28 Απριλίου 1938. Ιδιωτική συλλογή.
135. Evelyn Waugh, *Officers and Gentlemen*, Χάρμοντσογουερθ 1964, σελ. 126 κ.ε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Μεικτό διπλό ως συνήθως

1. Απόκομμα άρθρου από την *Egyptian Gazette*, χωρίς ημερομηνία, από το αρχείο του Φόρστερ στη Συλλογή του Κινγκς Κόλετζ. Είναι, κατά πάσα πιθανότητα, από τον Δεκέμβριο του 1938, όταν κυκλοφόρησε η δεύτερη έκδοση της *Αλεξάνδρειας*, καθώς, όμως, δεν έχουν βρεθεί αντίτυπα της εφημερίδας από τα τέλη του 1938 ή τις αρχές του 1939, η ακριβής χρονολόγηση του άρθρου είναι αδύνατη.
2. Επιστολή του Ρούντολφ Ες στη μητέρα του, 1951, στο Peter Padfield, *Hess: Flight for the Führer*, Λονδίνο 1991, σελ. 3.
3. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», κεφ. XIII, σελ. 3 κ.ε.
4. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 14 Ιουνίου 1940.
5. Τζόσι Μπρίντον, ημερολόγιο, 14 Ιουνίου 1940.
6. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», εναλλακτική εκδοχή του κεφ. XIII (όπου σημειώνεται «όχι προς έκδοση»), σελ. 4 κ.ε.
7. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 20 Ιουνίου 1940.

8. Τζόσι Μπρίντον, ημερολόγιο, 16 Ιουνίου 1940.
9. Ό.π., 14 Φεβρουαρίου 1940.
10. Ό.π., 16 Ιουνίου 1940.
11. Ό.π., 21 Αυγούστου 1940.
12. *A Bank in Battledress: Being the Story of Barclays Bank (Dominion, Colonial and Overseas) during the Second World War 1939-45*, χωρίς όνομα συγγραφέα, «για εσωτερική κυκλοφορία», [Λονδίνο] 1948, σελ. 117.
13. Τζόσι Μπρίντον, ημερολόγιο, 8 Ιουνίου 1940.
14. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 18 Ιουνίου 1940.
15. Ό.π., 30 Ιουνίου 1940.
16. Για την ακρίβεια ένα θωρηκτό, τέσσερα καταδρομικά και τρία αντιτορπιλικά.
17. *Clea*, AQ, σελ. 667.
18. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 23 Ιουνίου 1940.
19. Ό.π., 27 Ιουνίου 1940.
20. Martin Gilbert, *Churchill: A Life*, Λονδίνο 1991, σελ. 667.
21. *Clea*, AQ, σελ. 817.
22. Artemis Cooper, *Cairo in the War, 1939-1945*, Λονδίνο 1989, σελ. 53.
23. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», εναλλακτική εκδοχή του κεφ. XIII, σελ. 1.
24. Τζόσι Μπρίντον, ημερολόγιο, 13 Ιουλίου 1940.
25. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 5 Σεπτεμβρίου 1940.
26. Τζόσι Μπρίντον, ημερολόγιο, 8 Σεπτεμβρίου 1940.
27. Ό.π., 11 Σεπτεμβρίου 1940.
28. Gilbert, *Churchill*, σελ. 675-677.
29. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 13 Σεπτεμβρίου 1940.
30. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 2 Οκτωβρίου 1940.
31. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 23 Οκτωβρίου 1940.
32. Ο Ίντεν ήταν υπουργός Πολέμου στην κυβέρνηση Τσώρτσιλ εκείνη την περίοδο· λίγο αργότερα έγινε ξανά υπουργός Εξωτερικών.
33. Gilbert, *Churchill*, σελ. 692.
34. Ό.π., σελ. 646.
35. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στον Κρίστοφερ Ίσεργουντ, 16 Ιουλίου 1933, *Letters*, τόμ. 2, σελ. 117.
36. Τζόσι Μπρίντον, ημερολόγιο, 11 Νοεμβρίου 1940.
37. Ό.π., 22 Νοεμβρίου 1940.
38. Ό.π., 7 Δεκεμβρίου 1940.
39. Jean Lugof, *Egypt and World War II*, Κάιρο 1945, σελ. 136 κ.ε.
40. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», εναλλακτική εκδοχή του κεφ. XIII, σελ. 13.
41. Ό.π., σελ. 6.
42. *Egyptian Gazette*, 11 Ιουνίου 1942.
43. Το «παλάτι» Καράμ φιλοξενεί πλέον το Ατελιέ· η οδός Κορίνθου έχει μετονομαστεί σε οδό Βίκτορ Μπασίλι.

44. Τζόσι Μπρίντον, ημερολόγιο, 20 Νοεμβρίου 1940.
45. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», εναλλακτική εκδοχή του κεφ. XIII, σελ. 7.
46. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 10 Νοεμβρίου 1940.
47. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», εναλλακτική εκδοχή του κεφ. XIII, σελ. 7.
48. Claude (Vincendon), *The Rum Go*, Λονδίνο 1958, σελ. 56.
49. Jacqueline Carol (Jacqueline Klat), *Cocktails and Camels*, Νέα Υόρκη 1960, σελ. 36.
50. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 2 Οκτωβρίου 1940.
51. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», εναλλακτική εκδοχή του κεφ. XIII, σελ. 9.
52. Τζόσι Μπρίντον, ημερολόγιο, 14 Δεκεμβρίου 1940.
53. Εγγραφή από άγνωστο ένστολο στα «Πολεμικά χρονικά» της Τζενίβα Μπρίντον, το βιβλίο επισκεπτών / ημερολόγιο που διατηρούσε στην Αλεξάνδρεια, 27 Ιανουαρίου 1941. Ιδιωτική συλλογή.
54. Rowland Langmaid, «*The Med*»: *The Royal Navy in the Mediterranean, 1939-45*, Λονδίνο 1948, σελ. 49. Ο Τσώρτσιλ απευθύνθηκε στη Βουλή των Κοινοτήτων στις 9 Απριλίου 1941.
55. *Schindler's Guide to Alexandria*, Κάιρο 1943, σελ. 91.
56. Robert Crisp, *The Gods Were Neutral*, Λονδίνο 1960, σελ. 17 κ.ε.
57. *Schindler's Guide*, σελ. 88.
58. *Justine*, AQ, σελ. 47.
59. Το *Βιβλίο Ρεκόρ Guinness* (Λονδίνο 1997) περιγράφει τον Ρόμπερτ Κρισπ ως «τον μοναδικό παίκτη κρίκετ που έχει πετύχει πάνω από μία φορά τέσσερις φράχτες, με διαδοχικές ρίψεις». Για τη συμμετοχή του στην «Επιχείρηση Σταυροφόρος» εναντίον του Ρόμμελ την περίοδο Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου 1941 ο Κρισπ τιμήθηκε με τον Στρατιωτικό Σταυρό.
60. Crisp, *The Gods Were Neutral*, σελ. 15 κ.ε.
61. Langmaid, «*The Med*», σελ. 51 κ.ε.
62. Crisp, *The Gods Were Neutral*, σελ. 209.
63. Fuller, *Decisive Battles*, τόμ. 2, σελ. 457.
64. «List of Personalities in Egypt», από τον σερ Μάιλς Λάμπσον στον Άντονι Ίντεν, 22 Ιουλίου 1941, σελ. 65, Foreign Office file 1941: J2624/18/16: FO 371 27432. Public Record Office.
65. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», εναλλακτική εκδοχή του κεφ. XIII, σελ. 25 κ.ε.
66. Ό.π., σελ. 24 κ.ε.
67. John Cromer Braun, «Lawrence Durrell's Arrival at Alexandria», στο *Return to Oasis*, επιμ. Victor Selwyn κ.ά., Λονδίνο 1980, σελ. xxviii κ.ε.
68. Lawrence Durrell, *Spirit of Place*, επιμ. Allan G. Thomas, Λονδίνο 1971, σελ. 28.
69. Αυτό καθώς και τα υπόλοιπα σχόλια του Τζον Κρόμερ Μπράουν που ακολουθούν είναι από συζήτησή του με τον συγγραφέα.
70. Συνέντευξη του Λόρενς Ντάρρελ στον Αχμέτ Λουτφί για τη *Le Progrès égyptien*, 1 Νοεμβρίου 1977.
71. Gerald Durrell, *My Family and Other Animals*, Χάρμοντσγουερθ 1959, σελ. 74.
72. Επιστολή του Γιώργου Σεφέρη στον Χένρυ Μίλλερ, 25 Δεκεμβρίου 1941, *Labrys* 5, Ιούλιος 1979, σελ. 83.

73. Θεόδωρος Στεφανίδης, απομνημονεύματα για τις συναντήσεις με τον Λόρενς Ντάρρελ σε Κέρκυρα, Αθήνα, Κάιρο και Αλεξάνδρεια. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
74. Marc Alyn, *The Big Supposer: Lawrence Durrell, a Dialogue with Marc Alyn*, Λονδίνο 1973, σελ. 55.
75. Στεφανίδης, απομνημονεύματα.
76. Ό.π.
77. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 13 Μαρτίου 1941, στο *DML*, σελ. 147.
78. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, πριν από τις 13 Φεβρουαρίου 1941, στο *DML*, σελ. 144.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Προσωπικό τοπίο

1. Ανοιχτή επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Γιώργο Σεφέρη, *La Semaine égyptienne*, 28 Οκτωβρίου 1941, που παρατίθεται σε επιστολή του Γιώργου Σεφέρη στον Χένρυ Μίλλερ, 25 Δεκεμβρίου 1941, *Labrys* 5, Ιούλιος 1979, σελ. 82.
2. Lawrence Durrell, *Prospero's Cell*, Λονδίνο 1962, σελ. 131.
3. Επιστολή του Ρόμμελ στη σύζυγό του, 30 Ιουνίου 1942, στο Erwin Rommel, *The Rommel Papers*, επιμ. Basil Liddell Hart, Λονδίνο 1953, σελ. 241.
4. Gilbert, *Churchill*, σελ. 709.
5. Killlearn, *Diaries*, 27 Ιανουαρίου 1942.
6. *A Bank in Battledress*, σελ. 120 κ.ε.
7. Ό.π., σελ. 118 κ.ε.
8. Κόμισσα Μαρί ντε Ζογέμπ, αδημοσίευτο ημερολόγιο, 29 Ιουνίου 1942. Ιδιωτική συλλογή.
9. Ό.π., 30 Ιουνίου 1942.
10. Cecil Beaton, *Near East*, Λονδίνο 1943, σελ. 133.
11. Ό.π., σελ. 127.
12. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 30 Ιουνίου 1942.
13. Jasper Yeates Brinton, «Memoirs», εναλλακτική εκδοχή του κεφ. XIII, σελ. 35.
14. Jasper Yeates Brinton, «Some Recent Discoveries at el Alamein», *Bulletin de la Société Royale d'Archéologie d'Alexandrie* 35, 1942.
15. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 30 Ιουνίου 1942.
16. Lawrence Durrell, *Blue Thirst*, Σάντα Μάρμπαρα 1975, σελ. 50.
17. Επιστολές του Ρόμμελ στη σύζυγό του, 4 και 5 Ιουλίου 1942, στο *The Rommel Papers*, σελ. 249 κ.ε.
18. Μαρί ντε Ζογέμπ, ημερολόγιο, 5 Ιουλίου 1942.
19. *Justine*, AQ, σελ. 87.
20. Επιστολή της Μαίρης Μπέντλεϊ Όνορ στον συγγραφέα, 16 Οκτωβρίου 2003.

21. Grafftey-Smith, *Bright Levant*, σελ. 228.
22. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στην Αν Ρίντλερ, 1942, στο *Spirit of Place*, σελ. 75.
23. Lawrence Durrell, *Collected Poems, 1931-1974*, Λονδίνο 1985, σελ. 103.
24. Basil Liddell Hart, *History of the Second World War*, Λονδίνο 1970, σελ. 290.
25. Gilbert, *Churchill*, σελ. 726.
26. Ο Υπουργός Συντονισμού για τη Μέση Ανατολή, με έδρα το Κάιρο, διοριζόταν από το πολεμικό υπουργικό συμβούλιο στο Λονδίνο, αναλαμβάνοντας να ρυθμίζει τις συχνά αντικρουόμενες προτεραιότητες των διάφορων Βρετανών προξένων και στρατιωτικών διοικήτων της περιοχής.
27. Η παραπάνω μαρτυρία χρησιμοποιεί συνδυαστικά ως πηγές την *Egyptian Gazette*, 28 Αυγούστου 1942, τα «Πολεμικά χρονικά» της Τζενίβα Μπρίντον και το «Memoirs» του Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, εναλλακτικό κεφ. XIII, σελ. 33 κ.ε.
28. Επιστολή του Ρόμμελ στη σύζυγό του, 30 Αυγούστου 1942, στο *The Rommel Papers*, σ. 275.
29. *AHG/1982*, σελ. xix.
30. *Mountolive*, *AQ*, σελ. 482.
31. *Balthazar*, *AQ*, σελ. 314.
32. *AHG/1982*, σελ. xvi.
33. Ό.π., σελ. xix.
34. Η Πηνελόπη Ντάρρελ Χόουπ αναφέρεται στις αναμνήσεις της μητέρας της στο «Lawrence Durrell», ένα αφιέρωμα της εκπομπής *Bookmark* του BBC2, 15 Αυγούστου 1998.
35. *Collected Poems*, σελ. 25.
36. Λόρενς Ντάρρελ, άτιτλο σημειωματάριο «Μπλούμσπερυ», με χρονολογία 1938. Ιδιωτική συλλογή.
37. Margaret Bourke-White, *Interview with India*, Λονδίνο 1950, σελ. 81.
38. Lawrence Durrell, *Pied Piper of Lovers*, Λονδίνο 1935, σελ. 230.
39. *The Big Supposer*, σελ. 24.
40. «Επιστολή» σε μορφή φυλλαδίου που στάλθηκε από τον Λόρενς Ντάρρελ στον Άλαν Τόμας, 31 Ιανουαρίου 1957, «Alan Thomas, Hys Booke from Larry Durrell 1957». Βρετανική Βιβλιοθήκη.
41. Ό.π.
42. «Cities, Plains and People», στο *Collected Poems*, σελ. 158.
43. *The Big Supposer*, σελ. 25.
44. *Spirit of Place*, σελ. 15.
45. «Alan Thomas, Hys Booke from Larry Durrell».
46. *The Big Supposer*, σελ. 25 κ.ε.
47. Παρατήρηση της Εύας Ντάρρελ στον συγγραφέα: βλ. επίσης Douglas Botting, *Gerald Durrell: The Authorised Biography*, Λονδίνο 1999, σελ. 6.
48. Δήλωση του Λόρενς Ντάρρελ, όπως παρατίθεται στο Botting, *Gerald Durrell*, σελ. 73.
49. *Blue Thirst*, σελ. 22.
50. Ό.π. σελ. 34.
51. Ό.π.

52. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στην Αν Ρίντλερ, τέλη Οκτωβρίου 1939, στο *Spirit of Place*, σελ. 61.
53. Εξάιρεση αποτελεί το πρώτο και σε μεγάλο βαθμό αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα του Ντάρρελ *Pied Piper of Lovers*, που εκδόθηκε το 1935 και γράφτηκε προτού αναχωρήσει για την Κέρκυρα, στο οποίο οι Ινδοί υποβαθμίζονται σε καρικατούρες και η Ινδία λειτουργεί σε μεγάλο βαθμό ως σκηνικό μιας ειδυλλιακής παιδικής ηλικίας. Ο Ντάρρελ θεωρούσε πως το μυθιστόρημα δεν είχε λογοτεχνική αξία και δεν επέτρεψε ποτέ την επανέκδοσή του· αντίθετα, θεωρούσε ότι η καριέρα του ως πεζογράφου ξεκίνησε με το *Μαύρο βιβλίο*.
54. *The Big Supposer*, σελ. 125.
55. Gwyn Williams, *ABC of (D)GW*, Λάντνισουλ 1981, σελ. 86.
56. *AHG/1982*, σελ. xix.
57. Ό.π., σελ. xviii.
58. Στεφανίδης, απομνημονεύματα.
59. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον συγγραφέα, 17 Φεβρουαρίου 1982.
60. Παρατίθεται σε άρθρο γαλλικού περιοδικού αγνώστων στοιχείων, που στάλθηκε από τον Λόρενς Ντάρρελ στον συγγραφέα, 17 Φεβρουαρίου 1982, με το σχόλιο «ο χυδαίος Τύπος έχει αρχίσει να ταράζει την αλεξανδρινή λιμανούλα, με ρομαντικά άρθρα – τρία αυτό τον μήνα, από τα οποία εσωκλείω το πιο πρόσφατο. Στην πραγματικότητα, το πιο ακριβές».
61. Killearn, *Diaries*, 24 Οκτωβρίου 1942.
62. W. E. Benyon-Tinker, *Dust Upon the Sea*, Λονδίνο 1947, σελ. 202.
63. *Clea*, *AQ*, σελ. 732.
64. Williams, *ABC*, σελ. 62.
65. *Clea*, *AQ*, σελ. 732.
66. Επιστολή του Ρόμμελ στη σύζυγό του, 3 Νοεμβρίου 1942, στο *The Rommel Papers*, σ. 320.
67. *Egyptian Gazette*, 5 Νοεμβρίου 1942.
68. *The Rommel Papers*, σελ. 302.
69. Gilbert, *Churchill*, σελ. 734.
70. *The Big Supposer*, σελ. 60.
71. Επιστολή του Χένρυ Μίλλερ στον Λόρενς Ντάρρελ, 1 Σεπτεμβρίου 1935, *DML*, σελ. 3.
72. *Blue Thirst*, σελ. 16 κ.ε.
73. Lawrence Durrell, *The Black Book*, Λονδίνο 1977, σελ. 21.
74. Επιστολή του Χένρυ Μίλλερ στον Λόρενς Ντάρρελ, 8 Μαρτίου 1937, *DML*, σελ. 56.
75. Επιστολή του Χένρυ Μίλλερ στον Λόρενς Ντάρρελ, 13 Μαρτίου 1937, *DML*, σελ. 58.
76. Επιστολή του Χένρυ Μίλλερ στον Λόρενς Ντάρρελ, 15 Σεπτεμβρίου 1942, *DML*, σελ. 153.
77. Ο Γιώργος Σεφεριάδης, που έγραφε ως Γιώργος Σεφέρης, τιμήθηκε με το Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας το 1963.
78. Γιώργος Σεφέρης, «Κ. Π. Καβάφης, Θ. Σ. Έλιοτ· παράλληλοι», στο *Δοκιμές* (1936-1947), επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα 2013, τόμ. 1, σελ. 329.
79. Liddell, *Cavafy*, σελ. 204.
80. Συζήτηση του Λόρενς Ντάρρελ με τον συγγραφέα.

81. Philip Sherrard, *The Marble Threshing Floor: Studies in Modern Greek Poetry*, Λονδίνο 1956, σελ. 73.
82. Ό.π.
83. Ό.π., σελ. 40.
84. *The Black Book*, σελ. 9.
85. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, τέλη Μαρτίου 1937, *DML*, σελ. 63.
86. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 21 Ιουλίου 1937, *DML*, σ. 80. Το Βιβλίο των Θαυμάτων (*Book of Miracles*), που αργότερα ονομάστηκε Βιβλίο του Χρόνου (*Book of Time*), θα έβλεπε τελικά το φως της δημοσιότητας μεταξύ 1974 και 1985 ως *The Avignon Quintet*.
87. Επιστολή του Χένρυ Μίλλερ στον Λόρενς Ντάρρελ, 21 Νοεμβρίου 1942, *DML*, σελ. 63.
88. *AHG/1982*, σελ. xvii.
89. Williams, *ABC*, σελ. 86.
90. Ό.π., σελ. 83.
91. Ό.π., σελ. 87.
92. Ό.π., σελ. 31.
93. *AHG/1982*, σελ. xvii.
94. Graftey-Smith, *Bright Levant*, σελ. 134.
95. Ο Ρόμπερτ Λίντελ, στο *Cavafy*, σελ. 180, καταγράφει την επίσκεψη «“ενός σημαντικού Άγγλου κυρίου” (που δεν κατονομάζεται)»· σε επιστολή που έστειλε στον συγγραφέα με ημερομηνία 10 Φεβρουαρίου 1987, ο Λίντελ έγραψε, «στο μεταξύ μου είπαν (έχω ξεχάσει ποιος) πως ήταν ο παλιός μου φίλος, ο σερ Γουόλτερ Σμαρτ. Είναι το πιο πιθανό».
96. Liddell, *Cavafy*, σελ. 210.
97. Σεφέρης, *Δοκιμές*, τόμ. 1, σελ. 330.
98. Ό.π., σελ. 333.
99. Liddell, *Cavafy*, σελ. 118.
100. Ό.π., σελ. 211.
101. Ό.π., σελ. 205.
102. Το δοκίμιο «Cavafy» του Ρόμπερτ Λίντελ δημοσιεύτηκε αρχικά στο περιοδικό *Personal Landscape* και αναδημοσιεύτηκε στο *Personal Landscape: An Anthology in Exile*, επιμ. Robin Fedden κ.ά., Λονδίνο 1945, σελ. 106. *Balthazar*, *AQ*, σελ. 338.
103. *AHG/1982*, σελ. xvif. Ο Ντάρρελ έγραψε «Πετρίδης», αλλά εννοούσε «Περίδης». Ο Παύλος Πετρίδης ήταν γιατρός και άλλος ένας φίλος του Καβάφη, χωρίς όμως να γράψει κάποιο βιβλίο για τον ποιητή. Το βιβλίο του Μιχάλη Περίδη για τον Καβάφη εκδόθηκε στην Αθήνα το 1948.
104. Επιστολή του Μπερνάρ ντε Ζογέμπ στον συγγραφέα, 1 Μαρτίου 1999: «Ο Ρόμπερτ Λίντελ μου είπε ότι ο Ντάρρελ ζούσε κάποια εποχή στο Ανφούσι –στην προκυμαία–, αλλά πότε; και για πόσο; – ένας Θεός ξέρει». Ο Λίντελ και ο Ζογέμπ ήταν πολύ καλοί φίλοι· ο Λίντελ αφιέρωσε το *Cavafy: A Critical Biography* «à Bernard de Zogheb et aux autres amis alexandrins».*

* «Στον Μπερνάρ ντε Ζογέμπ και στους άλλους Αλεξανδρινούς φίλους». (Σ.τ.Μ.)

105. *Justine*, *AQ*, σελ. 41 κ.ε.
106. *Mountolive*, *AQ*, σελ. 623 κ.ε.
107. *Balthazar*, *AQ*, σελ. 226.
108. Λόρενς Ντάρρελ στο *Bimbashi McPherson: A Life in Egypt*, επιμ. Barry Carman και John McPherson, Λονδίνο 1983, σελ. 7.
109. *Justine*, *AQ*, σελ. 104.
110. Ό.π., σελ. 105.
111. Ian MacNiven, *Lawrence Durrell: A Biography*, Λονδίνο 1998, σελ. 269.
112. *Collected Poems*, σελ. 154.
113. *Egyptian Gazette*, 8 Απριλίου 1943.
114. *Justine*, *AQ*, σελ. 84 κ.ε.
115. Ανοιχτή επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Γιώργο Σεφέρη, *La Semaine égyptienne*, 28 Οκτωβρίου 1941, που παρατίθεται σε μια επιστολή του Σεφέρη στον Χένρυ Μίλλερ, 25 Δεκεμβρίου 1941, *Labrys* 5, Ιούλιος 1979, σελ. 82.
116. George Seferis, «The Greek Poems of Lawrence Durrell», *Labrys* 5, Ιούλιος 1979, σελ. 85.
117. Επιστολή του Γιώργου Σεφέρη στον Χένρυ Μίλλερ, 25 Δεκεμβρίου 1941, *Labrys* 5, Ιούλιος 1979, σελ. 82.
118. Seferis, «The Greek Poems of Lawrence Durrell», σελ. 88.
119. *Collected Poems*, σελ. 99.
120. Seferis, «The Greek Poems of Lawrence Durrell», σελ. 88.
121. Ούτε το Ανφούσι ούτε ο αριθμός 40 της οδού Φουάντ αναφέρονται από τον βιογράφο του Ντάρρελ, τον Ίαν Μακνίβεν, που αντ' αυτού τον θέλει να μένει στον αριθμό 11 (νυν 14) της οδού Φαραά στο Καρτιέ Γκρεκ, ένα κτίριο με ακριβά και μεγάλα διαμερίσματα, οχτώ δωματίων και πλέον. Όμως ο Μακνίβεν δεν είναι βέβαιος από ποιον έμαθε αυτή την πληροφορία, ενώ τα στοιχεία για την οδό Φουάντ είναι αδιαμφισβήτητα: η Εύα Ντάρρελ οδήγησε επιτόπου τον συγγραφέα, ενώ ο Πολ Γκοτς, που μαζί με τη σύζυγό του ζούσαν εκεί με τον Ντάρρελ και την Εύα, έχει μια φωτογραφία του κτιρίου με λεζάντα. Τόσο ο Γκοτς όσο και η Εύα δε γνωρίζουν κάτι για την πιθανή διαμονή του Ντάρρελ στην οδό Φαραά, όπως επίσης και στο Ανφούσι, όπου θα πρέπει να έγινε προτού τον γνωρίσουν στην Αλεξάνδρεια. Η μόνη πηγή σε σχέση με το Ανφούσι είναι ο Λίντελ, που μίλησε στον Μπερνάρ ντε Ζογέμπ· κανείς από τους δύο δεν είναι πια εν ζωή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Καθρέφτες

1. *Justine*, *AQ*, σελ. 82.
2. Το «Μποντρό» βρισκόταν στον αριθμό 2 (νυν 1) της οδού Φουάντ, στη συμβολή με την οδό Σερίφ Πασά, ακριβώς απέναντι από τη Λέσχη Μεχμέτ Αλί· έκτοτε μετατράπηκε σε γραφείο, και η οδός έχει μετονομαστεί σε Χουρίγια.

3. Η είσοδος του Ατελιέ ήταν στην οδό Αγίου Σάββα (αριθμός 2), αλλά η μια πλευρά του κτιρίου (στο μεταξύ, έχει ανεγερθεί άλλο στη θέση του) ήταν στην οδό Φουάντ.
4. *Schindler's Guide*, σελ. 17.
5. Rosie Israel, «Histoire de la famille de Maman», αδημοσίευτη γενεαλογία για τις οικογένειες Κοέν-Αραζί και Παλάτσι-Μιράμ, 1996. Ιδιωτική συλλογή. Η Ρόζι Ίσραελ (το γένος Κοέν) είναι κόρη του Νεσίμ Κοέν-Αραζί και της Βεντούρα Παλάτσι-Μιράμ, και ξαδέρφη της Εύας Ντάρρελ.
6. Ό.π.
7. *Justine*, AQ, σελ. 57.
8. Lawrence Durrell, «Notes for Alex», σελ. 9. Βρετανική Βιβλιοθήκη. Σημειωματάριο στο οποίο άρχισε να γράφει το 1944, ενσωματώνοντας ενδεχομένως σημειώσεις από το 1943. Η αρίθμηση των σελίδων έχει γίνει από τη Βρετανική Βιβλιοθήκη.
9. Ό.π., σελ. 6.
10. Συζήτηση της Ναόμι «Μουγκί» Αθανασιάν, ανιψιάς της Μέλανι, με τον συγγραφέα και την Εύα Ντάρρελ.
11. Αρχεία της Ελληνικής Κοινότητας της Αλεξάνδρειας, φάκελος βιογραφιών, όπως παρατίθεται στο Kitroeff, *The Greeks in Egypt*, σελ. 153.
12. *Justine*, AQ, σελ. 186.
13. Ό.π., σελ. 188.
14. Ό.π., σελ. 54 κ.ε.
15. Jasper Yeats Brinton, «Memoirs», κεφ. IX, σελ. 14 κ.ε.
16. Συζήτηση της Άλις Μπρίντον, κόρης του Τζον και της Τζόσι Μπρίντον, με τον συγγραφέα.
17. Cooper, *Cairo in the War*, σελ. 243.
18. Killearn, *Diaries*, 4 Φεβρουαρίου 1942.
19. Προσχέδιο τηλεγραφήματος που στάλθηκε στις 24 Οκτωβρίου 1941 από το πολεμικό συμβούλιο του Λονδίνου στον σερ Μάιλς Λάμπσον στο Κάιρο, με υπογραφή «ΑΕ» (δηλ. Anthony Eden), Foreign Office files. Public Record Office.
20. Επιστολή του σερ Μάιλς Λάμπσον στον Λάνσελοτ Όλιφαντ, αναπληρωτή υφυπουργό Εσωτερικών, Foreign Office, 6 Ιανουαρίου 1939, στο Janice J. Terry, *The Wafd: 1919-1952*, Λονδίνο 1982, σελ. 242.
21. Ανέκδοτη καταχώριση ημερολογίου, 30 Μαΐου 1940, στο Cooper, *Cairo in the War*, σελ. 296.
22. Richmond, *Egypt 1798-1952*, σελ. 218.
23. Οι Γκοτς μετακόμισαν από την Τάντα στην Αλεξάνδρεια στις 28 Ιουνίου 1943, σύμφωνα με τη λεζάντα φωτογραφίας από τον αριθμό 40 της οδού Φουάντ που υπάρχει στο φωτογραφικό άλμπουμ του Πολ Γκοτς από την εποχή εκείνη.
24. Lawrence Durrell, «Imbecility File – This Egypt», λεύκωμα. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
25. Τ. Σ. Έλιοτ, *Η έρημη χώρα* (μτφρ. Γ. Σεφέρης, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1997, σελ. 83, 101).
26. *Justine*, AQ, σελ. 126.
27. *Clea*, AQ, σελ. 700.

28. Ό.π., σελ. 702.
29. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, πιθανόν μέσα Ιουλίου 1944, *DML*, σελ. 167. Η επιστολή είναι χωρίς ημερομηνία και στο *DML* ο επιμελητής την τοποθετεί στα μέσα Μαΐου, για να συνεχιστεί στα τέλη Μαΐου 1944, όμως το δεύτερο μισό της επιστολής μπορεί κάλλιστα να γράφτηκε αργότερα, μεταξύ 11-25 Ιουλίου.
30. Ό.π.
31. *Collected Poems*, σελ. 115.
32. *Justine*, AQ, σελ. 197.
33. Ο σερ John Pentland Mahaffy (1839-1919), του Τρίνιτυ Κόλετζ του Δουβλίνου, είχε γράψει το βιβλίο *The Empire of the Ptolemies*, 1895. Ήταν μεταξύ των έργων που είχε στην προσωπική του βιβλιοθήκη ο Καβάφης.
34. *Justine*, AQ, σελ. 79.
35. Ό.π., σελ. 80.
36. Ό.π., σελ. 18.
37. Kramer, *The Jews in Modern Egypt*, σελ. 146.
38. B. L. Carter, *The Copts in Egyptian Politics 1918-1952*, Κάιρο 1988, σελ. 109.
39. Michael M. Laskier, *The Jews of Egypt, 1920-1970*, Νέα Υόρκη 1992, σελ. 48.
40. Επιστολή του Τζορτζ Αντόνιους στον Γουόλτερ Ρότζερς, 24 Αυγούστου 1938. Αρχεία του Institute for Current World Affairs, Χάνοβερ, Νιου Χαμσάιρ, Παρατίθεται σε ανέκδοτο δοκίμιο του καθηγητή William Cleveland του Πανεπιστημίου Σάμιον Φρέιζερ της Βρετανικής Κολομβίας, «George Antonius and the Making of "The Arab Awakening"», σελ. 26.
41. *Mouniolive*, AQ, σελ. 553.
42. Ο σερ Μάιλς Λάμπσον έλαβε τον τίτλο του βαρόνου βάσει της πρωτοχρονιάτικης Honours List την 1η Ιανουαρίου 1943, σε μεγάλο βαθμό ως επιβράβευση για το πραξικόπημα στο Ανάκτορο Αμπντίν, και τον τίτλο του λόρδου Κιλλέρν από το Κιλλέρν, την ιδιαίτερη πατρίδα του στη Σκωτία.
43. Killearn, *Diaries*, 26 Ιανουαρίου 1943.
44. Ομιλία του Τσώρτσιλ στην Κοινή Συνεδρίαση του Κογκρέσου στην Ουάσινγκτον, 19 Μαΐου 1943, στο Langmaid, «*The Med*», σελ. 79.
45. Langmaid, «*The Med*», σελ. 101.
46. Williams, *ABC*, σελ. 31. Ο Γουίλλιαμς κάνει λάθος για τα «απογεύματα της Τετάρτης» του Ζορζ ντε Μενάς, αφού στην πραγματικότητα γίνονταν Κυριακές και Τρίτες. Βλ. επόμενο κεφάλαιο.
47. Gwyn Williams, «Durrell in Egypt», *Twentieth Century Literature* 33:3, Φθινόπωρο 1987, σελ. 301. Ο Γουίλλιαμς εννοεί τους Γκαστόν Ζανανίρι, Κλέα Μπαντάρο, Ζορζ ντε Μενάς, κόμη Πατρίς ντε Ζογέμπ και Μιχάλη Περίδη, που έχουν ήδη αναφερθεί σε προηγούμενες σελίδες. Ο Κάρλο («Τζο») Σουάρες εμφανίζεται αργότερα. Για τους υπόλοιπους γνωρίζουμε ελάχιστα πράγματα. Ο Κλεμέντ Μπάρμπερ, πρόεδρος της Βρετανικής Κρατικής Επιτροπής Αγοράς Βάμβακος, και η σύζυγός του Μάργκο οργάνωναν εκδηλώσεις με μαδριγάλια. Ο Ναγκίμπ (περισσότερο γνωστός ως Κόστα) Μπαλαντί ήταν φιλόσοφος· για εκείνον και τη Γαλλίδα σύζυγό του η μουσική τζαζ αποτελούσε θρησκεία. Ο Μαρσέλ Σαλίνας

είχε καλλιτεχνικούς δεσμούς με το Παρίσι· η σύζυγός του Γουάντα έγινε αργότερα πεζογράφος. Ο Ζακ Φουμαρόλι από την Κορσική ήταν διευθυντής σε χρηματιστηριακές και υφαντουργικές εταιρείες. Ο Παπασυνεσίου, αν πρόκειται για τον Εμμανουήλ, ήταν έμπορος. Ο Σακς, αν πρόκειται για τον Φρέντν, ήταν εισοδηματίας· αν πρόκειται για τον Ντέιβιντ, ήταν τραπεζίτης· ο Ντέιβιντ πέθανε στη διάρκεια του πολέμου και ήταν παντρεμένος με τη Λίντα, μια όμορφη και καλλιεργημένη γυναίκα. Ο Ιβάν Ουμόφ ήταν ο Ρώσος πρόξε-νος, γνωστός ως ονειροπόλος, με καρδιά μικρού παιδιού· παντρεύτηκε μια άσχημη αλλά πολύ πλούσια Συρολιβανέζα και δημιούργησαν οικογένεια μουσικών. Ο Μπαρούχ είναι γνωστός μόνο για τις κατακτήσεις του. Για τον Κερεκρέτι δεν υπάρχουν πληροφορίες· ίσως πρόκειται για τον Μπερεκέτι, που κυκλοφορούσε στους κύκλους των Ελλήνων και η κόρη του παντρεύτηκε αρχικά τον Σύριλ Σαρσόκ και στη συνέχεια τον πρίγκιπα Σαντρουντίν Αγά Χαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Ο πύργος του Πρόσπερου

1. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στην Νταϊάνα Γκούλντ στη Νάπολη, σφραγίδα ταχυδρομείου 27 Απριλίου 1944. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
2. Noel Coward, *Middle East Diary*, Λονδίνο 1944, σελ. 57.
3. *Blue Thirst*, σελ. 41.
4. Killearn, *Diaries*, 18 Αυγούστου 1943.
5. John Simpson, «Noel Coward Was a Spy, Too», *Spectator*, 17-24 Δεκεμβρίου 1994.
6. Coward, *Middle East Diaries*, σελ. 92 κ.ε.
7. Ό.π., σελ. 91 κ.ε.
8. Το καλοκαίρι του 1943 οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί γνώριζαν ήδη για την «τελική λύση» των ναζί, πίστευαν, όμως, πως έπρεπε πάνω απ' όλα να κερδίσουν τον πόλεμο όσο το δυνατόν πιο γρήγορα και, στο μεταξύ, να μην προκαλέσουν τη δημόσια κριτική για την παράλειψή τους να πάρουν συγκεκριμένα και ενδεχομένως ανέφικτα μέτρα για την αποφυγή της γενοκτονίας. Η αποσιώπηση των πληροφοριών σταμάτησε μόλις το 1944.
9. Στο φωτογραφικό άλμπουμ του Πολ Γκοτς από εκείνη την περίοδο η λεζάντα αναφέρει: «Μετακόμιση από Φουάντ ελ Αουάλ [Φουάντ Α'] 40 σε Μασαμούν 17 – Μωχαρέμπεη, 1 Οκτωβρίου 1943».
10. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. 25 Δεκεμβρίου 1943, *DML*, σελ. 159.
11. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 23 Μαΐου 1944, *DML*, σελ. 171.
12. *Balthazar*, *AQ*, σελ. 234 και σελ. 365.
13. Ό.π., σελ. 365.
14. Ό.π., σελ. 234 κ.ε.
15. Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, ημερολόγιο, 30 Οκτωβρίου 1936.
16. MacNiven, *Lawrence Durrell*, σελ. 283.

17. *Justine*, *AQ*, σελ. 107.
18. Οι βιογραφικές πληροφορίες για την Κλέα Μπαντάρο προέρχονται στην πλειοψηφία τους από το βιβλίο της αδελφής της, Jeanne Engalytcheff-Badaro, *Clea Badaro, 1913-1968: Sa vie, son oeuvre*, Αλεξάνδρεια 1978.
19. *Justine*, *AQ*, σελ. 197.
20. *Balthazar*, *AQ*, σελ. 371.
21. *Justine*, *AQ*, σελ. 199.
22. «Notes for Alex», σελ. 37.
23. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, μέσα Ιανουαρίου 1937, *DML*, σελ. 42.
24. *Justine*, *AQ*, σελ. 108.
25. Charles Gibson Cowan, *The Voyage of the Evelyn Hope*, Λονδίνο 1946, σελ. 83.
26. Artemis Cooper, *Writing at the Kitchen Table: The Authorised Biography of Elizabeth David*, Λονδίνο 1999, σελ. 87.
27. Συζήτηση του Λόρενς Ντάρρελ με τον συγγραφέα.
28. Henry Romilly (Robin) Fedden, «A Study of the Monastery of St Anthony in the Eastern Desert», *University of Egypt, Faculty of Arts Bulletin* 5, 1937.
29. Henry Romilly (Robin) Fedden, *Suicide: A Social and Historical Study*, Λονδίνο 1938.
30. Robin Fedden, *Personal Landscape* (μια μαρτυρία για τη γέννηση του περιοδικού *Personal Landscape* τον καιρό του πολέμου), Λονδίνο 1966, σελ. 5.
31. Robin Fedden, *Personal Landscape*, σελ. 7.
32. Τζόσι Μπρίντον, ημερολόγιο, 8 Φεβρουαρίου 1942.
33. Robin Fedden, «Personal Landscape», *Personal Landscape* 1, Ιανουάριος 1942, σελ. 8.
34. Lisa Chaney, *Elizabeth David: A Biography*, Λονδίνο 1998, σελ. 163.
35. Chaney, *Elizabeth David*, σελ. 165.
36. Cooper, *Writing at the Kitchen Table*, σελ. 89.
37. Συζήτηση της Καρολάιν Λασσάλ, χήρας του Τζορτζ Λασσάλ, με τον συγγραφέα.
38. Cooper, *Writing at the Kitchen Table*, σελ. 106 κ.ε.
39. Συζήτηση του Λόρενς Ντάρρελ με τον συγγραφέα.
40. Συνέντευξη της Εύας Ντάρρελ στον Πολ Γκοτς, 22 Αυγούστου 1992, που επιβεβαιώνεται από τις συζητήσεις της ίδιας με τον συγγραφέα.
41. Chaney, *Elizabeth David*, σελ. 171.
42. Αναφέρθηκε στον συγγραφέα από τη Λίζα Τσέινου, που της το είπε η Τζούντιθ, πρώην σύζυγος του Τζορτζ Λασσάλ.
43. *Justine*, *AQ*, σελ. 69.
44. Συνέντευξη της Εύας Ντάρρελ στον Πολ Γκοτς, 10 Μαΐου 1992.
45. Hugh Shire, «George de Menasce OBE, 1890-1967», στο *The George de Menasce Collection*, μέρος 1, Spink, Λονδίνο 1971, σελ. 5.
46. Laskier, *The Jews of Egypt*, σελ. 104.
47. Cooper, *Cairo in the War*, σελ. 33 και 91. Αναφέρεται λανθασμένα ότι ο Ζορζ ντε Μενάς έπαιζε πιάνο πίσω από παραπέτασμα επειδή φοβόταν να δείξει τα χέρια του· στην πραγματικότητα, αυτό συνέβαινε με τον κόμη Πατρίς ντε Ζογέμπ.

48. *Justine*, AQ, σελ. 148 κ.ε.
49. *Mountolive*, AQ, σελ. 395.
50. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Μ. Ταμπιμούτου, στο Victor Selwyn, «Preface», *Return to Oasis*, σελ. xx.
51. Gwyn Williams, «To Robin Furness», στο Gwyn Williams, *Flyting in Egypt: The Story of a Verse War, 1943-45*, Πορτ Τάλμποτ 1991, σελ. 15.
52. Bernard Spencer, «From Cairo», στο Williams, *Flyting*, σελ. 14.
53. Lawrence Durrell, «Against Cairo: An Ode», στο Williams, *Flyting*, σελ. 19.
54. Gwyn Williams, «Lines Written upon Contemplation of the Mystery of the Sex Life of Mr Terence Rogers Tiller», στο Williams, *Flyting*, σελ. 20.
55. Robin Furness, «Upon Tease: Epig.», στο Williams, *Flyting*, σελ. 21.
56. Lawrence Durrell, «Premature Epitaphs and All», ανέκδοτο δακτυλογραφημένο κείμενο, έξι δεμένα αντίτυπα για φίλους, 1944. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
57. Liddell, «From Cleopatra», Williams, *Flyting*, σελ. 26.
58. *Justine*, AQ, σελ. 49.
59. *Collected Poems*, σελ. 158.
60. Επιστολή του Χένρυ Μίλλερ στον Λόρενς Ντάρρελ, 12 Νοεμβρίου 1943, *DML*, σελ. 158.
61. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. 25 Δεκεμβρίου 1943, *DML*, σελ. 159.
62. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Τ. Σ. Έλιοτ, 3 Νοεμβρίου 1943, στο MacNiven, *Lawrence Durrell*, σελ. 285.
63. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Τ. Σ. Έλιοτ, 8 Φεβρουαρίου 1944, δεύτερη επιστολή με αυτή την ημερομηνία, στο MacNiven, *Lawrence Durrell*, σελ. 285.
64. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. 1 Μαρτίου 1945, *DML*, σελ. 179.
65. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 10 Νοεμβρίου 1940, *DML*, σελ. 144.
66. Henry Miller, *Colossus of Maroussi*, Χάρμοντσγουερθ 1950, σελ. 28.
67. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 13 Μαρτίου 1941, *DML*, σελ. 147.
68. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Τ. Σ. Έλιοτ, 8 Φεβρουαρίου 1944, πρώτη επιστολή με αυτή την ημερομηνία, στο MacNiven, *Lawrence Durrell*, σελ. 285.
69. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Γιώργο Σεφέρη, περ. Οκτώβριος 1943, *Labrys* 5, Ιούλιος 1979, σελ. 88 κ.ε. Κατά τα φαινόμενα, η πρώτη ένδειξη ότι ο Ντάρρελ έγραφε μυθιστόρημα για την Αλεξάνδρεια, παρότι το άφησε κατά μέρος, για να επανέλθει σε αυτό την επόμενη χρονιά, αναφέροντάς το για πρώτη φορά στον Μίλλερ το καλοκαίρι του 1944. Η επιστολή δεν έχει ημερομηνία, όμως ο Σεφέρης προσωπικά τη χρονολόγησε «μέσα στον Οκτώβριο του 1943» και όχι αργότερα, γεγονός που επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία που περιέχονται στην επιστολή. Επιπλέον, ο Ντάρρελ έγραψε αργότερα στο εσώφυλλο του «Προσχεδίου για την Τζαστίν», που το άρχισε το 1955, ότι το κυνήγι πάπιας στη λίμνη Μαριούτ, που θα αποτελούσε τη σκηνή της κορύφωσης στο *Τζαστίν*, βασιζόταν σε σημειώσεις από το 1943.
70. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, Ιούλιος 1940, *DML*, σελ. 139.

71. Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, *Η τρικυμία* (μτφρ. Βασίλης Ρώτας, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 2009, σελ. 89).
72. *Prospero's Cell*, σελ. 16.
73. Ό.π., σελ. 11.
74. Ό.π., σελ. 47.
75. Ό.π., σελ. 59.
76. Ό.π., σελ. 113.
77. Ό.π., σελ. 131.
78. Ό.π., σελ. 133.
79. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 21 Ιουλίου 1937, *DML*, σελ. 80.
80. Lawrence Durrell, «Ideas about Poems», *Personal Landscape* 1, Ιανουάριος 1942, σελ. 3· ανατύπωση στο *Personal Landscape: An Anthology of Exile*, σελ. 72 κ.ε.
81. *Justine*, AQ, σελ. 15.
82. *Prospero's Cell*, σελ. 108.
83. *The Black Book*, σελ. 223.
84. Συζήτηση της Μόλλυ Τάμπυ με τον συγγραφέα.
85. Βρέθηκε μεταξύ τεσσάρων φύλλων σημειώσεων για το *Κελί του Πρόσπερου*, γραμμένες με κόκκινο μελάνι σε γαλάζιο χαρτί αλληλογραφίας. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
86. Σύμφωνα με τον Άλαν Τόμας, φίλο του Ντάρρελ και συλλέκτη των γραπτών του, η Εύα κρατούσε διάφορα αντικείμενα όπως και σημειώματα που πετούσε ο Ντάρρελ, και συχνά τα πουλούσε στον Τόμας. Συζήτηση του Άλαν Τόμας με τον συγγραφέα.
87. Η σωστή φράση στα γαλλικά είναι «il faut avoir confiance en soi-même», δηλαδή «πρέπει να έχεις αυτοπεποίθηση».
88. Lawrence Durrell, «A Little Letter to Eve – Alexandria 1944». Βρετανική Βιβλιοθήκη.
89. «Notes for Alex», σελ. 9.
90. *Justine*, AQ, σελ. 26.
91. Λόρενς Ντάρρελ, σημειώσεις για το *Prospero's Cell*. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
92. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 8 Φεβρουαρίου 1944, *DML*, σελ. 159.
93. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στην Νταϊάνα Γκούλντ, χωρίς ημερομηνία. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
94. Diana Menuhin, «Lawrence Durrell in Alexandria and Sommieres», *Twentieth Century Literature* 33:3, Φθινόπωρο 1987, σελ. 309.
95. Cooper, *Cairo in the War*, σελ. 257.
96. Επιστολή της Νταϊάνα Μενουχίν στον Άλαν Τόμας, χωρίς ημερομηνία, κατά πάσα πιθανότητα το 1966. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
97. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στην Νταϊάνα Γκούλντ («Αγαπημένη Φρου Φρου»), χωρίς ημερομηνία. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
98. Diana Menuhin, *Fiddler's Moll: Life with Yehudi*, Λονδίνο 1984, σελ. 25 κ.ε.
99. Menuhin, «Lawrence Durrell in Alexandria and Sommieres», σελ. 310.
100. Απόσπασμα από την πρώτη εκδοχή που έδωσε ο Ντάρρελ στην Νταϊάνα Μενουχίν· η τελική εκδοχή υπάρχει στο *Collected Poems*, σελ. 130.

101. Lawrence Durrell, «The Caballi», σελ. 32. Βρετανική Βιβλιοθήκη. Το σημειωματάριο έχει χρονολογία έναρξης το 1953. Αρίθμηση Βρετανικής Βιβλιοθήκης.
102. *Justine*, AQ, σελ. 177 κ.ε.
103. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στην Νταϊάνα Γκουλντ στη Νάπολη, σφραγίδα ταχυδρομείου 27 Απριλίου 1944. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
104. Μαρί ντε Ζογέμπ, ημερολόγιο, 17 Απριλίου 1944.
105. Williams, ABC, σελ. 33.
106. *Balthazar*, AQ, σελ. 235.
107. Ό.π., σελ. 314.
108. Ό.π., σελ. 318.
109. Στρατής Τσίρκας, *Ακυβέρνητες Πολιτείες, Η νυχτερίδα* (Κέδρος, Αθήνα 2005, σελ. 350).
110. MacNiven, *Lawrence Durrell*, σελ. 288.
111. Επιστολή του Χένρυ Μίλλερ στον Λόρενς Ντάρρελ, 5 Μαΐου 1944, DML, σελ. 165.
112. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, μέσα Μαΐου 1944, DML, σελ. 167.
113. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 23 Μαΐου 1944, DML, σελ. 171.
114. Ό.π.
115. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, πιθανόν μέσα Ιουλίου 1944, DML, σελ. 167. Η επιστολή είναι χωρίς ημερομηνία και στο DML ο επιμελητής την τοποθετεί στα μέσα Μαΐου, για να συνεχιστεί στα τέλη Μαΐου 1944, όμως το δεύτερο μισό της επιστολής μπορεί κάλλιστα να γράφτηκε αργότερα, μεταξύ 11-25 Ιουλίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Η αλησμόνητη πόλη

1. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 23 Μαΐου 1944, DML, σελ. 171.
2. Ό.π.
3. Ό.π.
4. *Justine*, AQ, σελ. 132.
5. Ό.π., σελ. 135.
6. Derwas Chitty, *The Desert a City*, Οξφόρδη 1964, σελ. 61.
7. Robin Fedden, «Introduction: An Anatomy of Exile», στο *Personal Landscape: An Anthology of Exile*, σελ. 13.
8. Fedden, «Introduction: An Anatomy of Exile», σελ. 7.
9. Από συζήτηση της Εύας Ντάρρελ με τον συγγραφέα.
10. Fedden, «Introduction: An Anatomy of Exile», σελ. 10.
11. *Balthazar*, AQ, σελ. 280.
12. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στην Νταϊάνα Γκουλντ, σφραγίδα ταχυδρομείου 29 Μαρτίου 1944. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
13. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στην Νταϊάνα Γκουλντ, σφραγίδα ταχυδρομείου 27 Απριλίου 1944. Βρετανική Βιβλιοθήκη.

14. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στην Νταϊάνα Γκουλντ, 7 Αυγούστου 1944. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
15. Killearn, *Diaries*, 3 Ιανουαρίου 1944.
16. Ό.π., 6 Φεβρουαρίου 1944.
17. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 1 Μαΐου 1944.
18. Killearn, *Diaries*, 3 Ιανουαρίου 1944.
19. Cooper, *Cairo in the War*, σελ. 296.
20. William Sholto Douglas, *Years of Command*, Λονδίνο 1966, σελ. 198.
21. Cooper, *Cairo in the War*, σελ. 172.
22. Η παραπάνω μαρτυρία προέρχεται από το Jasper Yeats Brinton, «Memoirs», εναλλακτικό κεφ. XIII, σελ. 23 κ.ε.
23. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 22 Αυγούστου 1944, DML, σελ. 173.
24. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 22 Αυγούστου 1944, τμήμα της επιστολής που δε δημοσιεύτηκε στο DML, σελ. 171· βλ. MacNiven, *Lawrence Durrell*, σελ. 297.
25. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 22 Αυγούστου 1944, τμήμα της επιστολής που δε δημοσιεύτηκε στο DML, σελ. 171· βλ. MacNiven, *Lawrence Durrell*, σελ. 296.
26. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. Σεπτέμβριος 1944, στο MacNiven, *Lawrence Durrell*, σελ. 295. Συχνά ο Ντάρρελ δεν έβαζε ημερομηνία στις επιστολές του, με αποτέλεσμα η χρονολόγηση να βασίζεται στη σφραγίδα του ταχυδρομείου ή, σε περίπτωση που αυτό δεν είναι εφικτό, σε στοιχεία που περιέχονται στις επιστολές.
27. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, Σεπτέμβριος 1944, DML, σελ. 175.
28. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, Οκτώβριος 1944. Southern Illinois University, Καρμποντέιλ.
29. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, άνοιξη 1945, στο *Lawrence Durrell and Henry Miller: A Private Correspondence*, επιμ. George Wickers, Λονδίνο 1963, σελ. 200.
30. AHG/1982, σελ. xvi.
31. *Justine*, AQ, σελ. 81.
32. Ό.π., σελ. 171.
33. Οι «Σημειώσεις για την Άλεξ» (δηλαδή «Το Βιβλίο των Νεκρών, Χειρόγραφο Ι, Λόρενς Ντάρρελ Κάτω Κόσμος: Σημειώσεις για την Άλεξ») ξεκίνησαν να γράφονται το 1944 ή ενδεχομένως το 1943. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
34. «Σημειώσεις για την Άλεξ», δισέλιδο 6, αριστερή σελίδα. Στις «Σημειώσεις για την Άλεξ» ο Ντάρρελ συνήθως έγραφε σκηνές, ιδέες και εκτενείς σημειώσεις στις δεξιές σελίδες, αφήνοντας τις αριστερές σελίδες κενές, εκτός κι αν τις χρησιμοποιούσε για σχεδιάκια ή για να σημειώσει δουλειές που δεν έρπεπε να ξεχάσει. Το σύστημα αρίθμησης των σελίδων επιβλήθηκε από τη Βρετανική Βιβλιοθήκη: Το εξώφυλλο φέρει τον αριθμό 1, το πρώτο δισέλιδο (δηλ. το εσώφυλλο και η πρώτη σελίδα δεξιά) φέρει τον αριθμό 2, το δεύτερο δισέλιδο (αριστερή και δεξιά σελίδα) τον αριθμό 3 και ούτω καθεξής. Όπου ο Ντάρρελ αναφέρει τη Μελίσσα ως «Κοέν» την αναφέρει επίσης ως «Τερέζα Επστάιν». Η Τέσσα,

όπως την αποκαλούσε, ήταν μια Αμερικανοεβραία δημοσιογράφος, με την οποία είχε μια σύντομη αλλά σημαδιακή σχέση στη διάρκεια μιας επίσκεψής του στο Παρίσι μαζί με τη Νάνσυ, στα τέλη του 1938. Τέσσερα χρόνια αργότερα, στην Παλαιστίνη, είπε στη Νάνσυ, που τον ήξερε αρκετά καλά ώστε να τον πιστέψει, ότι την είχε απατήσει μόνο με δύο γυναίκες: η μία ήταν η Τέσσα, και δεν την ξέχασε ποτέ, ενώ την ανέφερε και στο ποίημά του «Πόλεις, πεδιάδες και άνθρωποι». «...Η Τέσσα ήταν εδώ με τα σκούρα / ζωντανά μαλλιά της μαύρα ποτάμια να απλώνουν / ριγώντας με του Βούδα τα αστέρια / στην άστατη αγκαλιά της περιμένοντας» (*Collected Poems*, σελ. 158). Ύστερα από μερικές σελίδες στις «Σημειώσεις για την Άλεξ» επανεμφανίζεται ως χαρακτήρας με το κανονικό της όνομα, ωστόσο δεν κατέληξε στο τελικό χειρόγραφο.

35. «Σημειώσεις για την Άλεξ», δισέλιδο 4, δεξιά σελίδα.

36. Ο Ντάρρελ δεν μπορεί παρά να γνώριζε ότι ο εκδοτικός οίκος ξεκίνησε με το όνομα Faber and Gwyer όταν η οικογένεια Gwyer αποσύρθηκε, ο Geoffrey Faber αποφάσισε πως το όνομά του δεν ήταν από μόνο του αρκετό, εξού και υιοθέτησε τη διπλή ονομασία Faber and Faber.

37. «Σημειώσεις για την Άλεξ», δισέλιδο 4, αριστερή σελίδα.

38. Ό.π., δισέλιδο 5, αριστερή σελίδα.

39. Λόρενς Ντάρρελ, άτιτλο σημειωματάριο «Bloomsbury» του 1938. Βρετανική Βιβλιοθήκη.

40. *AHG/1982*, σελ. 70.

41. «Σημειώσεις για την Άλεξ», δισέλιδο 15, αριστερή σελίδα.

42. *Justine, AQ*, σελ. 28.

43. Πλωτίνος, *Εννεάδες*, I.1.8.

44. «Σημειώσεις για την Άλεξ», δισέλιδο 14, αριστερή σελίδα.

45. Ό.π., δισέλιδο 5, δεξιά σελίδα.

46. *Justine, AQ*, σελ. 18.

47. *AHG/1982*, σελ. xv.

48. Ό.π., σελ. xv κ.ε.

49. Sigmund Freud, *Η ερμηνεία των ονείρων* (μτφρ. Βασίλης Πατσογιάννης, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2018, σελ. 133), όπου ο Φρόυντ παραπέμπει στο Πλωτίνος, *Εννεάδες*, IV.4.17.

50. Πλωτίνος, *Εννεάδες*, IV.4.4.

51. «Σημειώσεις για την Άλεξ», δισέλιδο 6, αριστερή σελίδα.

52. Φρόυντ, *Η ερμηνεία των ονείρων*, σελ. 11.

53. «Σημειώσεις για την Άλεξ», δισέλιδο 23, δεξιά σελίδα.

54. *Justine, AQ*, σελ. 143.

55. Ό.π., σελ. 144.

56. Ό.π., σελ. 156.

57. Ό.π., σελ. 143.

58. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. Σεπτέμβριος 1944, στο MacNiven, *Lawrence Durrell*, σελ. 298.

59. Georg Groddeck, *The Book of the It*, Λονδίνο 1949, σελ. xxiv. Η πρώτη έκδοση του *The*

Book of the It κυκλοφόρησε το 1923 στη Βιέννη από τις εκδόσεις Internationaler Psychoanalytischer Verlag, ιδρυτικά μέλη των οποίων ήταν οι Σίγκμουντ Φρόυντ, Σάντορ Φερέντσι και Όττο Ρανκ.

60. *Justine, AQ*, σελ. 17.

61. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, Σεπτέμβριος 1944, *DML*, σελ. 175.

62. *Prospero's Cell*, σελ. 9.

63. Killearn, *Diaries*, 14 Νοεμβρίου 1944.

64. Μεταξύ 1940 και 1945 αρχηγός της Ομάδας Στερν, που πήρε το όνομά της από τον ιδρυτή της Αβραάμ Στερν, ήταν ο Γιτζάκ Σαμίρ, μελλοντικός ηγέτης του δεξιού κόμματος Λικούντ, ο οποίος μεταξύ 1983 και 1984 και, ξανά, μεταξύ 1986 και 1992 ήταν πρωθυπουργός του Ισραήλ.

65. Gilbert, *Churchill*, σελ. 803.

66. Ό.π.

67. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. 1 Μαρτίου 1945, *DML*, σελ. 179.

68. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, άνοιξη 1945, στο *A Private Correspondence*, σελ. 200.

69. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. 1 Μαρτίου 1945, *DML*, σελ. 179.

70. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, άνοιξη 1945, στο *A Private Correspondence*, σελ. 200.

71. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. 1 Μαρτίου 1945, *DML*, σελ. 179.

72. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, άνοιξη 1945, στο *A Private Correspondence*, σελ. 200.

73. Ό.π.

74. Επιστολή του Τζακ Σαρφάττι στον συγγραφέα, 5 Ιανουαρίου 2001. Το σχόλιο έγινε από τον Κάρλο Σουάρες στον Τζακ Σαρφάττι στο Παρίσι, το 1973· ο Σαρφάττι λέει επίσης πως το άκουσε να επαναλαμβάνεται από τον «Κρισναμούρτι και τους Θεοσοφιστές, όταν ήμουν στο Οτζάι».

75. Συζήτηση του Γκάμπριελ Γιοσίποβιτς με τον συγγραφέα.

76. Επιστολή του Χένρυ Μίλλερ στον Λόρενς Ντάρρελ, 5 Απριλίου 1937, *DML*, σελ. 68.

77. Σύνοψη του *La Procession enchainée* στο *Fondation Carlo Suares*, 1, Παρίσι 1978, σελ. 8.

78. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στην Νταϊάνα Γκούλντ, 2 Απριλίου 1945. Βρετανική Βιβλιοθήκη.

79. «Σημειώσεις για την Άλεξ», δισέλιδο 19, αριστερή σελίδα / δισέλιδο 20.

80. *Justine, AQ*, σελ. 85.

81. Ψαλμοί, 33:6.

82. «Σημειώσεις για την Άλεξ», δισέλιδο 26, δεξιά σελίδα.

83. Σε όλες τις σημειώσεις και τα προσχέδια του Ντάρρελ, όπως και σε όλο το *Τζαστίν*, ο χαρακτήρας προσδιορίζεται ως «εγώ». Μόνο προς το τέλος του *Μπαλτάζαρ* κατονομάζεται ως Ντάρλυ – βλ. *AQ*, σελ. 356.

84. *Justine*, AQ, σελ. 96.
85. Ό.π., σελ. 97.
86. Ό.π., σελ. 33.
87. Gilbert, *Churchill*, σελ. 816.
88. Επιστολή της Τζόσι Μπρίντον στη μητέρα της, 22 Φεβρουαρίου 1945.
89. Jasper Yeats Brinton, «Memoirs», εναλλακτικό κεφ. XIII, σελ. 10.
90. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στην Νταϊάνα Γκούλντ, 2 Απριλίου 1945. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
91. MacNiven, *Lawrence Durrell*, σελ. 300.
92. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Τ. Σ. Έλιοτ, 17 Νοεμβρίου 1945, *Twentieth Century Literature* 33:3, Φθινόπωρο 1987, σελ. 356.
93. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Τ. Σ. Έλιοτ, 17 Νοεμβρίου 1945, *Twentieth Century Literature* 33:3, Φθινόπωρο 1987, σελ. 355.
94. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 22 Ιουνίου 1945, *DML*, σελ. 181.
95. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Γκούιν Γουίλλιαμς, καλοκαίρι 1945, *Flying*, σελ. 10· επίσης, *Spirit of Place*, σελ. 78.
96. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, 28 Φεβρουαρίου 1946, *DML*, σελ. 194.
97. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. Οκτώβριος 1945, *DML*, σελ. 186.
98. «Σημειώσεις για την Άλεξ», δισέλιδο 29, αριστερή σελίδα.
99. *AHG/1982*, σελ. xix.
100. Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, σελ. 62.
101. *Spirit of Place*, σελ. 79.
102. *Collected Poetry*, σελ. 99.
103. Lawrence Durrell, *The Greek Islands*, Λονδίνο 1978, σελ. 128.
104. Επιστολή του Γκούιν Γουίλλιαμς στον Λόρενς Ντάρρελ, 7 Νοεμβρίου 1945, στο MacNiven, *Lawrence Durrell*, σελ. 320.
105. Williams, «Durrell in Egypt», σελ. 301.
106. Williams, *ABC*, σελ. 32.
107. Συζήτηση της Ελίζαμπεθ Φρεντς, κόρης του Άλαν Γουέις, με τον συγγραφέα. Δεν είναι ξεκάθαρο με ποιον τρόπο έμαθε ο Γουέις για τον Μενάς, ωστόσο η πρεσβεία παρακολουθούσε τις ενέργειες των σιωνιστών στην Αίγυπτο και έστελνε αναφορές στον Σμαρτ.
108. Θεόκριτος, Άπαντα, Συρακούσiai ή Αδωνιάζουσαι, στ. 80-83, (μτφρ. Νικόλαος Γ. Νικολάου, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1995).
109. *AHG/1982*, σελ. 37 κ.ε.
110. Ο Βίκτορ Εμμανουήλ μετακόμισε αργότερα σε μια βίλα στη Σμούχα, μια περιοχή που οικοδομήθηκε τη δεκαετία του 1930 στην τοποθεσία της αποξηραμένης λίμνης Χάντρα, μεταξύ Μωχαρέμπεη και Αμπού ελ Ναουάτιρ. Ωστόσο, στα τελευταία στάδια της ασθένειάς του επέστρεψε στη βίλα των Αμπρόν· πέθανε εκεί, στις 28 Δεκεμβρίου 1947, και έχει ταφεί πίσω από την Αγία Τράπεζα της Αγίας Αικατερίνης, του ρωμαιοκαθολικού καθεδρι-

κού ναού της Αλεξάνδρειας. Πάντως το όνομα της Τζιλντα Αμπρόν δεν είναι μεταξύ εκείνων «που ο περαστικός ίσως κάποια μέρα διαβάζει στα μνήματα του κοιμητηρίου»· η σορός της, σε περίπτωση που βρέθηκε στα συντρίμια, φαίνεται πως μεταφέρθηκε στην Ιταλία. Δεν υπάρχει καταχώριση για την κηδεία της στα αρχεία της ιταλικής ή της εβραϊκής κοινότητας στην Αλεξάνδρεια.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το πέρασμα στην Αλεξάνδρεια

1. Βλ. Fraser, *Ptolemaic Alexandria*, τόμ. 1, σελ. 681 κ.ε., και Alan K. Bowman, *Egypt after the Pharaohs*, Λονδίνο 1986, σελ. 31.
2. «The Caballi», δισέλιδο 3, δεξιά σελίδα. Στο «The Caballi» το κείμενο ρέει συνεχόμενα τόσο στις αριστερές όσο και στις δεξιές σελίδες. Βλ. *Justine*, AQ, σελ. 17.
3. Υπόμνημα υπογεγραμμένο από τον λοχαγό D. Sherret, RAMC, Ψυχίατρο, Ψυχιατρική Μονάδα Βρετανικού Στρατιωτικού Νοσοκομείου, Αννόβερο, BAOR, 5 [Ιανουαρίου 1953]. Συλλογή Εύας Ντάρρελ.
4. Επιστολή του H. Pozner, Ψυχίατρου στο Βρετανικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο, Αννόβερο, στον Λόρενς Ντάρρελ, 5 Ιανουαρίου 1953. Συλλογή Εύας Ντάρρελ.
5. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Άλαν Τόμας, [άνοιξη 1953]. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
6. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, Μάιος(;) 1953, *DML*, σελ. 269.
7. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, σφραγίδα ταχυδρομείου 24 Οκτωβρίου 1953, *DML*, σελ. 272. Αναφερόμενος στο μυθιστόρημα «τεσσάρων διαστάσεων» που είναι «σφιχτό και πολύ σύντομο», ο Ντάρρελ σαφώς εννοεί το βιβλίο που ήδη έγραφε· το σχόλιο σε καμία περίπτωση δεν υποδηλώνει ότι σκόπευε να γράψει κουαρτέτο.
8. *Justine*, AQ, σελ. 165.
9. Ό.π., σελ. 21. Ένα δυο χρόνια αργότερα, ο Ντάρρελ θα διάβαζε την επιστολή του Φρόντ προς τον Βίλχελμ Φλις, 1 Αυγούστου 1899, στο Sigmund Freud, *The Origins of Psychoanalysis*, Λονδίνο 1954. «Τώρα, όσον αφορά την αμφιφυλοφιλία!» έγραφε ο Φρόντ, και ο Ντάρρελ θα παρέθετε το κείμενο που ακολουθούσε (πάνω από το παράθεμα του Μαρκήσιου Ντε Σαντ) ως πρόλογο στο *Τζαστίν*: «Εξοικειώνομαι με την ιδέα πως κάθε σεξουαλική πράξη συνιστά μια διαδικασία όπου εμπλέκονται τέσσερα πρόσωπα. Θα έχουμε πολλά να συζητήσουμε ως προς αυτό». Τα τέσσερα πρόσωπα είναι η αρσενική και η θηλυκή πλευρά του άνδρα και της γυναίκας, θέμα με το οποίο ο Φρόντ καταπιείστηκε σε πολλά από τα γραπτά του και ο Ντάρρελ το ενσωμάτωσε επίσης στο *Τζαστίν*, το «τεσσάρων διαστάσεων» μυθιστόρημά του.
10. «The Caballi», τελευταίες σελίδες.
11. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Θεόδωρο Στεφανίδη, [Απρίλιος 1954]. Βρετανική Βιβλιοθήκη.
12. Lawrence Durrell, «Justine Rough Draft» (Προσχέδιο Τζαστίν), εξώφυλλο. Βρετανική Βιβλιοθήκη. Στην εσωτερική πλευρά του εξωφύλλου σε αυτό το γαλάζιο σημειωματάριο ο

Ντάρρελ έγραψε κάποια στιγμή αργότερα: «Το προσχέδιο ξεκίνησε στη Βενετία την 21η Ιαν. 1954, με σημειώσεις από το '46-'47 – κάποια αποσπάσματα – κυνήγι στη Μαρεώτιδα – 1943. Στην Κερύνεια 6 μήνες μόνος με τη Σ. Τρομερά ευτυχισμένος – φόβιος από κούραση –». Η χρονολόγησή του είναι συγκεχυμένη, εκτός και αν κάποιος εξετάσει προσεκτικά το ζήτημα. Η αναφορά στον Ιανουάριο του 1954 δε φανερώνει πότε άρχισε να γράφει ο Ντάρρελ σε αυτό το σημειωματάριο· η καταχώριση έγινε μάλλον αργότερα, υποδηλώνοντας πως πρόκειται για σύνοψη της δουλειάς του από τα «Notes for Alex» και «The Caballi», την οποία συνέχιζε στο «Justine Rough Draft». Στην πραγματικότητα ο Ντάρρελ έφυγε από τη Βενετία τον Ιανουάριο του 1953 και όντως αρχικά έγραψε «1953», αλλά το άλλαξε σε «1954», ενώ τόσο η πρώτη καταχώριση όσο και η διόρθωση μάλλον γράφτηκαν το 1955, αφού ακριβώς αποκάτω υπάρχει το περίγραμμα ενός χειριού, με τη σημείωση «το χέρι της Σαπφώς, Μάρτιος 1955». Ο Ντάρρελ έφτιαξε μια παρόμοια σύνοψη όταν κάποια στιγμή έγραψε τις χρονολογίες «1944-1954» στο οπισθόφυλλο του «The Caballi», χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ξεκίνησε να σημειώνει το 1944, καθώς το σημειωματάριο υποτίθεται πως είχε τυπωθεί το 1949· μάλλον υπολογίζει και τις σημειώσεις που είχε κρατήσει παλιότερα στο «Notes for Alex». Συνοψίζοντας λοιπόν το χρονολόγιο: στο «Notes for Alex», όπου ξεκίνησε να γράφει το 1944, ο Ντάρρελ αρχίζει να επεξεργάζεται τις ιδέες και τους χαρακτήρες του· στο «The Caballi», όπου ξεκίνησε να γράφει το 1953, αρχίζει να αφηγείται την ιστορία όπως λίγο πολύ θα κατέληγε να εκδοθεί στο Τζαστίν· και στο «Justine Rough Draft», όπου ξεκίνησε να γράφει το 1954, συνέχισε με την ίδια ιστορία. Όποιες σημειώσεις είχε από το 1943 και την εμπειρία του από το κυνήγι πάπιας δε χρησιμοποιήθηκαν τελικά στο «Justine Rough Draft», καθώς σταμάτησε να γράφει σε αυτό το σημειωματάριο τη στιγμή που πλησίαζε στη σκηνή της κορύφωσης στο Τζαστίν.

13. «Προσχέδιο Τζαστίν», σελ. 2. Η αρίθμηση των σελίδων καθορίστηκε από τη Βρετανική Βιβλιοθήκη. Η έλλειψη αντιστοιχεί στις περίπου δώδεκα αράδες από το απόσπασμα του Πλωτίνου που παραθέτει ο Φόρστερ και τις αντέγραψε ο Ντάρρελ. Βλ. *Justine*, AQ, σελ. 147 κ.ε.

14. MacNiven, *Lawrence Durrell*, σελ. 419.

15. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Άλαν Τόμας, [1955]. Βρετανική Βιβλιοθήκη.

16. Οι αράδες αυτές γράφτηκαν αρχικά στο «Προσχέδιο Τζαστίν» και κατέληξαν στο *Justine*, AQ, σελ. 153.

17. Λόρενς Ντάρρελ, σημειωματάριο με ποιήματα. Βρετανική Βιβλιοθήκη.

18. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. Ιανουάριος(;) 1956, *DML*, σελ. 279.

19. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. Νοέμβριος 1955, *DML*, σελ. 278.

20. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. Ιανουάριος(;) 1956, *DML*, σελ. 279.

21. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Ρίτσαρντ Άλντινγκτον, μετά τις 11 Οκτωβρίου 1957, στο *Literary Lifelines*, επιμ. Ian S. MacNiven και Harry T. Moore, Νέα Υόρκη 1981, σελ. 31.

22. Ό.π.

23. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Χένρυ Μίλλερ, περ. Ιανουάριος(;) 1956, *DML*, σελ. 279.

24. *Clea*, AQ, σελ. 832.

25. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Άλαν Τόμας, σφραγίδα ταχυδρομείου 13 Ιουνίου 1956. Βρετανική Βιβλιοθήκη.

26. Lawrence Durrell, *Bitter Lemons*, Λονδίνο 1959, σελ. 214.

27. Ό.π., σελ. 216.

28. Ό.π., σελ. 163 κ.ε.

29. *Balthazar*, AQ, σελ. 235.

30. *Bitter Lemons*, σελ. 164.

31. Επιστολή του Λόρενς Ντάρρελ στον Άλαν Πρινγκλ, επιμελητή στον εκδοτικό οίκο Faber and Faber, που την έλαβε στις 24 Ιουλίου 1956.

32. Συνέντευξη του Λόρενς Ντάρρελ στον Έντουιν Νιούμαν για την εκπομπή «Speaking Freely», *WNBC TV*, 6 Απριλίου 1960, που μεταδόθηκε μία εβδομάδα αργότερα. Μετά τον Ιούλιο του 1956, όταν και ενημέρωσε τον εκδοτικό οίκο ότι ήθελε να γράψει «μια σειρά, δεν ξέρω ακόμη πόσα», ο Ντάρρελ δεν είχε καταλήξει στον αριθμό των βιβλίων για την Αλεξάνδρεια μέχρι και έναν μήνα πριν από την έκδοση του Τζαστίν· τον Δεκέμβριο του 1955 ενημέρωνε τον Μίλλερ ότι σκεφτόταν να γράψει πέντε αλεξανδρινά μυθιστορήματα.

33. *Balthazar*, AQ, σελ. 209 κ.ε.

34. Επιστολή του Ε. Μ. Φόρστερ στη Φλόρενς Μπάρτζερ, 25 Αυγούστου 1917, *Letters*, τόμ. 1, σελ. 267.

35. Jasper Yeates Brinton, «A Philadelphian Describes the Mass Evacuation from Egypt», *Philadelphia Sunday Bulletin*, 25 Νοεμβρίου 1956.

36. Hugh Thomas, *The Suez Affair*, Λονδίνο 1967, σελ. 164.